

БИБЛИОТЕКА

Ивана Ем.
Левинского.

Н-ръ

Шафа

Буква

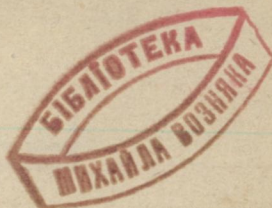
ХУТОРНА ПОЉЗІЯ

2002
В. 1710

П. А. Куліш

Ч. 506.

ХУТОРНА ПОЌЗІЯ

У ві Львові.
Накладом Автора.
1882.

5р.

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И-35850

З Друкарні Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського

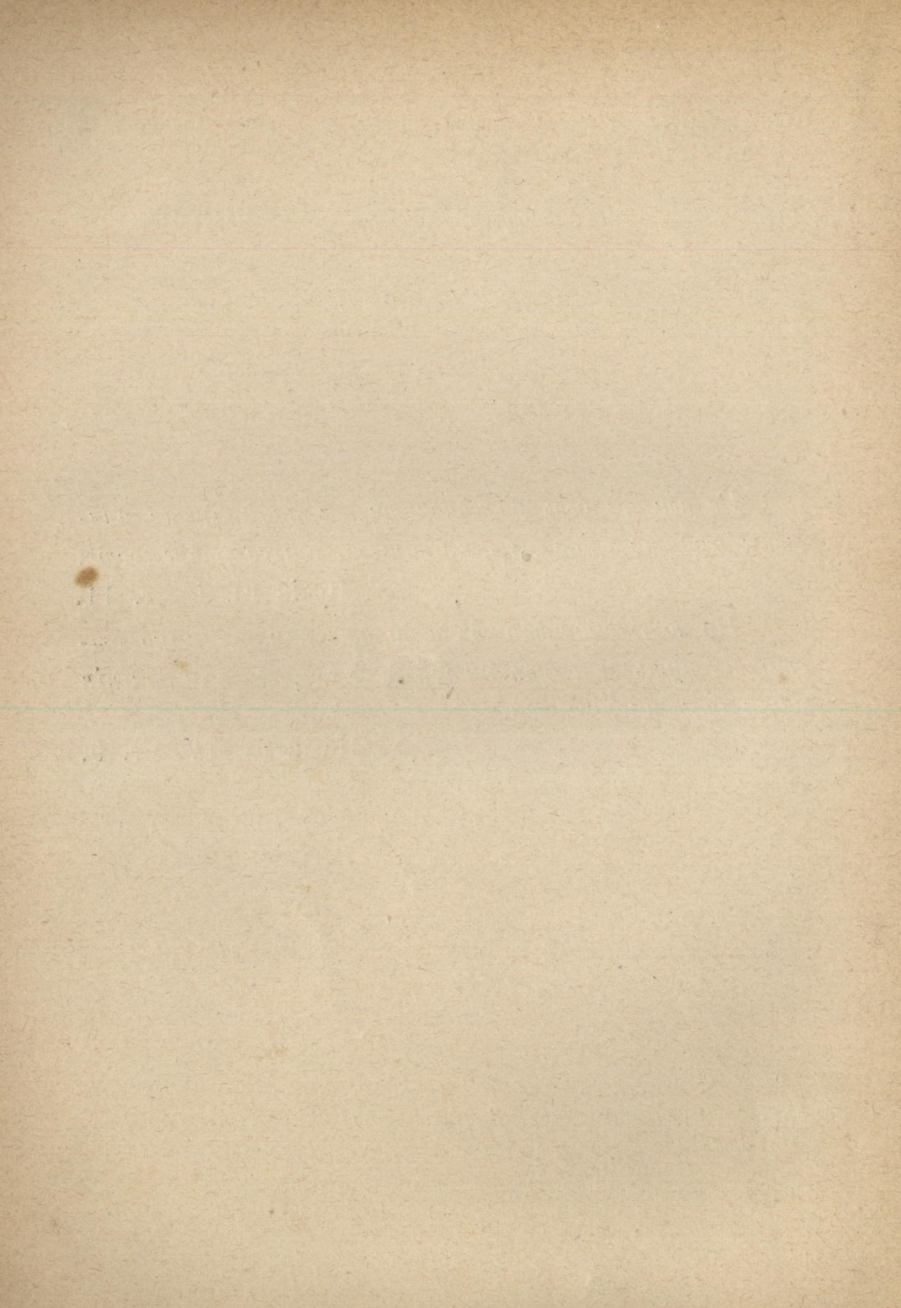
И. 30944

Се вси вы огнь раждизаете, и укрѣпляете пламень: ходите свѣтомъ огня вашего, егже разжегосте.

Исаіи гл. I, ст. 11.

Но якоже отстоитъ небо отъ земли, тако отстоитъ путь мой отъ путей вашихъ, и помышленія ваши отъ мысли моея.

Исаіи гл. IV, ст. 9.

ИСТОРИЧНЕ ОПОВІДАННЄ.

Се азъ посылаю вы, яко агнцы
посреди волковъ.

Луки X, 3.

Се даю вамъ власть наступати
на змію и на скорпію, и на всяку
силу вражію.

Луки X, 19.

Не бойся, малое стадо.

Луки XII, 32.

I.

Рік 1847й становить епоху в житні України, прозваної Малоросією. Сим нещасливим роком розпочинається період гоніння нашого рідного слова в нашій рідній краї.

Ще годів за три чи за чотири до цієї сумної епохи, українська пісня и неписана словесність народу Українського натхнули молоді умі в Києві спасенною думкою — відвинути свою націю с темряви, котра не давала духовним силам її піднятися из занепаду, а тим самим нівечила и її добробут.

Серед цієї благодатної молодіжи з'явився Шев-
ченко, з голосним плачем своїм по нещасливій долі зем-
ляцькій, и заспівав перед небожатами:

„Світе тихий, краю мійий,

Моя Україно!

За що тебе спліндровано,

За що, мамо, гинеш“?...

Спів сей був для неї во істину гуком воскресної
труби архангела. Коли говорено коли-небудь по правді, що
серце ожило, що очі загорілись, що нач чолом у чоло-
віка засвітився поломаний язик, то се було тоді в Києві.

Треба се знати, що кіївська молодіж, про котру
мова, була глибоко просвічена святим письмом; що се
була молодіж високої чистоти духовної, и що апостоль-
ство любови до ближнього доходило в ній до энтузіазму.

Вдохновляючись чудесами християнської проповіді
серед спідненого Римського царства, вона завіт Учителя
благого: возлюбі ближнього твого, як сам себе любиш,
виповніла перш усього, як и подобає, на тих, хто має
найперше право зватись нашими ближніми. Се були до-
брі діти своїх оців и матірок, добрі браті своїх братів
та сестер, добрі, щірі друзі своїх друзів, незлюбіві тер-
пеливці ворогів своїх и вельми прихильні приятелі тем-
ного народу. Носючи в серці рай любови и благоволен-
ня, гаряче жадали вони розліти сі божественні дари
всюди, де ступнем ступали и з речами обертались.

Исе сього благословенного на віки повабу виникла їх
думка — проповідати серед просвіщенних панів укра-
їнських визволення народу с крепацтва дорогою просвіти,
разом и християнської и наукової. Яко царі в своїх до-
брах, українські пані мали тоді волю и силу мужика
нівечити; то ще більше мали волі и сили шукати серед

мужиків людей дотепних, здатних, воздібних, и таких людей підіймати наукою до моральної и соціальної рівності с собою, а массу, поки що, зоставляти на попеченне відвигненим таким робом из неволі чоловіколюбцям и на роботу будущині.

Оце ж, перш усєго хотіли благочестіві юноші кїевські натхнути дүхом своєї любові и благоволєння луччих людей у панських сємьях, злучених з ними високими інтерєсами науки и поезії, а вкупі с симі людмї осияти новім світлом и тих, що справді сиділи „во тмѣ и сѣни смѣртнѣй“.

Велике се було передвзяттє, а протє коммүна, сполучена таким задумом, була не більша жмені щїрих душ, що не схотіла розійтись різно віт того, хто не мав де главї підклонїти: бо „куді, мовляли, ми пїйдемо? глаголи животá вічного їмашн.“ Учїтелем кїевської кўпки послїдувателїв проповїдника глаголів животá вічного був сам він. Усі бо вони були рівні між сєбе, и тїлько той бувáв між ними первим, хто бувáв усїм їм слугою.

Тїлько на Шевчєнка взирало незвязане нічим, опрїч дружби, браттє, як на якийсь небєсний свїтїльник, и се був погляд праведний. Озираючиь назад, можемо сказати без кощүнства про єго великого, хоть и пригашеного дєчим, дүха: „Онъ бѣ свѣтїльникъ горя и свѣтїя“. Шевчєнко з'явився посеред нас, яко видїме оправданне нашого натхєннєя звиш. (Не инáко ми про сєбе, ба и в християнськїм смиреннї своїм, думали. Скажү більш: колиб ми так не думали, то й не звялісь би вгору до великого задуму відвигнути рїдну націю з духовного занєпаду, а українського крепакá з неволі духовної и соціальної.)

Порá сказáти и про те, що ми твёрдо памятали сло́во св. Павла: „Бра́тте мо́е, не бува́йте діти ро́зумом. Бува́йте дітьми се́рцем, а ро́зумом — дорослі.“ Нечэ́сте міра сёго и слі́пе дэспо́цтво на́ших Пилáтів-игемо́нів, на́ших злочесті́вих кни́жників и стра́шніх сво́єю поту́гою фари́сеїв ми зна́ли. Тим и не бу́ло між на́ми ні́якого пи́саного стату́та, договору́ або́ хоть конспэ́кта на́шої спаса́нної робо́ти. Деві́зом на́шого пропові́дування ста́ло-ся: „Бува́ймо невло́вімі, як во́здух“.

Так прова́дили ми на́ше діло́, в благода́тній ті́хості, до ро́ку 1845го. В осе́ні 1845го ро́ку, я розлучі́всь ие кі́евськими апо́столами наро́днєї свобо́ди и пере́їхав на службу́ в сто́лицю.

Щаслі́ва до́ля звела́ мене́ блі́зько з найкра́шчою, мо́же, лю́диною, яка́ була́ тоді́ в росі́йськiм Вавило́ні, з блі́зькім дру́гом Пу́шкина, Плетне́вим. Не мину́ло тоді́ ще й десяти́ лі́ од сме́рти Пу́шкина. Ще па́хло ним усю́ди по тому́ го́роді, котри́й хоть бі́ й за́пався, то жи́тимо ві́чно в ёго́ живото́вря́щому сло́ві; а ні́гдэ так вира́зно и так лю́бо не па́хло Пу́шкиним, як у го́споді́ в ёго́ найблíжчого дру́га. Хиба́ в небе́сному ца́рстві́ бу́ло о́ міні́ так до́бре, як бу́ло коло́ сёго́ те́плого, чи́стого, ясно́го, коло́ сёго́ висо́кого и про́стого се́рця. Та не про́ Плетне́ва мо́ва мо́я.

Не ма́ючи від не́го ні́якої та́йни, я докомпону́вав „Чорну Ра́ду“ и вельми́ ча́сто поси́лав листі́ до украї́нського апо́сто́льства. Бу́в я в сих листáх „невло́вімим як во́здух“: бо́ й сам Плетне́в остерега́в мене́. Бу́в бо́ се́ чоло́вік чи́стий, як го́луб, и му́дрий, як змія́. Раз я ска́зав ёму́: „Пе́тре Олекса́ндровичу́! (звичайно́, не по на́шому) от, ви бу́ли наста́вником вели́кого кня́зя наслі́дника. Чом ви не зробі́ли з не́го тако́го чоло́віка, як самі́,

щоб у нас колись царював такий толерант, як ви“? Вислухавши се наївне питанье, аж розсердивсь на мене исповідник Пушкіна (так можна ёго величати). „Ах, ви мечтателі“! гірко промовив, шчервонівши од благородного гніва. „Ви й сёго не знаєте, що, тим часом, як я годину чи дві з ним бесідував, під дверима стояв уже десяток чортів, и він од мене переходив до них у лабеті“!

Мавши порадника, що розмовляв зо мною як батько с сином про всяку столічну всячину, був я в своїх листах справді невловимим як водаух; та вони діхали восторгами евангельского блаженства, котрих лукавий мир опасуецця, и, як тепер бачу, були ще далекі від тієї зміної мудрости, котру великий серцевідець заповідав людям чістим и тихим, як голуб. На мою бідү, довідався я, або лүчче сказати догадався ис корреспонденції, що моє кїевське браттє щось компонує собі інше, шірше и небезпечнійше од нашої первохристиянської комүни. Гаряча мої прихильність до них давала міні право їм дорекати и присвоювати собі ніби якусь над ними звєрхність. Пішучи в Кїїв у таким гарячим тоні, я вїявлював себе аж нятто виразно перед людзьким печєтем, чи то законним беззаконством.

Листї мої сёго найщаслівшого періоду моєї жїзні, опинївшись навпослі у премудрого генерала Дубельта, на котрому виїжджав ще премудрійший граф Орлов, привели їх обоїх до инквизиційно розумного думислу: що я пїявся до гетьманування на Україні, — що я був альфа и омєкга знакомїтого товариства святих братів Кирила и Меодїя, котрє мої кїяне без мене собі скомпонували. Ще, на бідү собі, жартуючи старосвіччиною, іноді я підписувався р у к о ю в л а с н о ю. Шкода було правителям російського розуму доводити, що сі слова були те самє,

що й *manu propria*: вони зробили з них „рукóю вла́стною“, а вла́сть підрозумі́валась тут, мовля́ли, гетьма́нська. Та про се б́уде мо́ва в ме́не да́льше.

II.

На почáтку ро́ку 1847го, гостюва́в я на Вкраї́ні, пере́їздом за гряни́цю, и тре́ба знов тут сказа́ти, що не було́, мо́же, тоді́ й на всій Укря́ні тако́го щасли́вого чолові́ка, як я. Бо, не зга́дуючи ні про що́ інше, дово́лі було́ для вели́кого мого́ щáстя й того́, що і́хав я проті́сінько до учі́теля и дру́га Пу́шкина, В. А. Жу́ковського, и мав у па́зусі́ лист од Плетне́ва, котри́й почи́нався слова́ми: „Посила́ю до вас дру́гого себе“;*) а в Жу́ковського́ жив тоді́ Го́голь.

Бу́вши таки́м щасли́вим, я заста́в и своїх́ лю́бих кия́н таки́ж вельми́ щасли́вими, а найщасли́вшим бу́в між ні́ми Шевче́нко. Він бо тогді́ и сам у собі́ чув, и всі́, як одно́ се́рце, чу́ли, що подае́, я́ко поет, наді́и и гранді́озні. Тогді́ вже ё́го му́за запротестувáла з усі́єю ене́ргією своєю́ проті́в ле́дарства́ си́льних ми́ра сегó, и се бу́ла причи́на, що нові́ ё́го твори́ були́ міні́ зовсе́м незна́ні. Ніхто́ бо не смі́в посила́ти до ме́не на столи́цю тако́го ді́ва, як ё́го плачі́ та пророкува́ння. И розу́мно ко́жному, що міні́, понóвленому́ га́рною душе́ю Плетне́ва, вони́ здали́сь мов би́ я́кімся одкриттём з не́ба. И до мого́ пере́їзду на столи́цю ду́ша мо́я бу́ла по́вна того́ вповáння,

*) Дивись архив IIIго Одділення. Там засіли всі мої папери и рукописі, які в мене нагромадилися до 1847го року.

котро́му, леле! суділа доля сповні́тись ище́ вельми не-
ско́ро. Тепе́р проро́чий плач и проро́че взива́нне кобза́ря
кобза́рів украї́нських зроби́ли міні́ сі впова́ння таки́ми,
неначе́ я осяза́в їх.

Неха́й зна́ють, кому́ се тре́ба зна́ти, що, піклу́ючись
коло́ свободи́ украї́нського крпа́цтва, ма́ли ми на думці́
не одно́ те, щоб тілько́ вірвати́ крпака́ у па́на з рук.
Сего́ з нас бу́ло ма́ло, або́ лу́чче сказа́ти, се в нас бу́ло
діло́ оста́ннє. Прокра́мою на́шого́ освободже́ння крпа́-
ків служі́ли слова́ Иза́вїтеля: „И ура́зумї́ете і́стину,
и і́стина свободи́ть вї́“.

Зада́ча на́ша пра́вда що́ бу́ла субъєктивна: дикту́-
ва́ла нам її́ на́ша самонаді́йна ю́ность; а проте́ ма́ла
вона́ під собою́ кгрунт гли́бокий. Не даремно́ бо написа́в
оді́н ветхоза́вїтник: що́ ду́ша́ чолові́ча більш і́ноді́ ска́-
же, ніж се́меро́ блюсти́телів, що́ сидя́ть на висо́кому
місці́ на́блюда́ючи. А божество́нного сло́ва про і́стину,
котра́ ро́бить чолові́ка сво́бодним, ніхто́ не назове́
субъєктивним або́ мечтате́льним.

Ми зна́ли, що́ в Англі́ї не пра́во и не декре́т,
а ку́льтура зніщи́ла крпа́цтво, и допевні́лись перш усє́-
го, щоб украї́нські пані́ вкуси́ли од божество́нної ча́ши
зна́ннї́ так благогові́йно, як се робі́ли ми, та щоб и вони́,
вкуси́вши, так са́мо віді́ли, ја́ко благ Госпо́дь, та й спов-
ні́лись є́го́ бла́гостю́ до крпака́ по на́шому. Віру́ючи
в сло́во велича́йшого́ из освободі́телів: „ищи́те пре́жде
ца́рствїя́ Бо́жїя и пра́вды є́го́, а сія́ ве́я приложате́ся
ва́м“, ми не сумні́лись, що́, за сїм пер́вим и найважні́й-
шим фа́ктом свободи́ украї́нської, поста́нуть уже́ і́нші́
фа́кти, аж до оста́нніх своі́х на́слідків, які́ тілько́ возмо́жні́
для́ Украї́ни.

Чи те стáнецця за нáшого ще животá, чи геть ищé не скóро, про се ми не дбáли, знáючи, що у Гóспода „тысяща лѣтъ — яко день едiнъ“. Ми, по апóстольскому слóву, вважáли себе за неключiмих рабiв свогó спасéнного зáдуму, и колиб щó вдiяли, то вважáли б, що вдiяли тiлько тим, що мýсили вдiяти. От же дармá, що ми смирялись перед великим пóкликом на жáтву Христóву, котроi всiди так мнóго, ми пiдлягли очаровáнню християнськoi любóви так сáмо, як и пéрвi послiдувателi науки Христóвої. Про те, щó й тепér ще нам здаéцця возмо́жним тiлько в далéкiй б́удущинi, ми помишля́ли в сéрци своiм так, нáче вонó сповни́цця д́уже скóро. Слова: „близъ есмь, при дверéхъ“, нáче хто промовля́в над нáми; так бiлось нáше сéрце солóдкими сподiванками. Знáли бо ми, що не погибáе в Бóга ни одiн дóбрый учiнок, и що нáша сiйбá на великiй нивi жiзни „дасть плодь свой во врéмя своé“. Та не в томú бу́ла самá сiла, щоб вiдвигнути из занéпаду рiдну нáцию, а в томú, щоб намнóжилось тямúщих и великодúшних людéй на Вкраiнi.

Так д́умало браттє моé в Ки́євi. Так д́умав я, далéко вiд них, у „пiшному и бiдному гóродi“ Пу́шкина.

Хто се все тонкiм чуттém обiймé и сéрцем зрозумiе, той зрозумiе й те, як я зрадiв, почúвши на Вкраiнi висóкi нóти нацiональнoi кóбзи. Молодi нáшi мрii, здавáлось мiнi, знайшли своé оправдáнне; цáрство вищчого рóзуму, цáрство спасéнних зáдумiв мов би вже наступáло. И вонó так бу́ло спрáвдi, коли не забувáтимем, що и Христóве жадáнне; „да прiйде́ть цáрствiе твоé“, сповни́ецця не хúтко. Спрáвдi нáшi молóдi мрii знайшли в Шевчénковi благословéнне оправдáнне, знайшли зарúку своei б́удущини.

Сам Шевчѣнко зробивсь не тим, яким я ёго покинув, ідучи з України. Се вже був не кобзарь, а національний пророк. Восторженому щастем, наукою и поезією, міні здавалось, мов би перѣд нами сталося те, чого дознав на собі ветхозавітний посѣл Господень, — те, що змалював нам, по ёго слову, такий же великий, як и сам Шевчѣнко, ктѣній слова :

”
И онъ къ устамъ моимъ приникъ,
И вырвалъ грѣшный мой языкъ,
И празднословный и лукавый,
И жало мудрыя змѣи
Въ уста замершія мои
Вложилъ десницею кровавой.
И онъ мнѣ грудь разсѣкъ мечемъ,
И сердце трепетное вынулъ,
И угля пылающій огнемъ
Во грудь отверзтую водвинулъ.
Какъ трупъ въ пустынѣ я лежалъ,
И Божій гласъ ко мнѣ воззвалъ :
Возстань, пророкъ, и виждь и внемли,
Исполнись волею моею !
И, обходя моря и земли,
Глаголомъ жги сердца людей.“

Київська интелігѣнція, лѣчче сказа́ти плодю́ща її части́на, обгорта́ла украї́нського ба́рда глибо́ким почита́нням. Для ме́не ж ся́ево ду́ха ёго бу́ло чі́мся надприро́днім.

III.

Під сей незабутній час, поставила менé доля близько коло однієї землячки. Се була людина хуторна, мало свідома в світі и ёго широкій добрій и злющій жизні, мало учена, мало тямуща в рідному слові (бо москóвщина вкúпí с Францúщиною прибивали ёго к землі), и велико розумна тим розумом, котрій натхнув непорóчні уста промовити: „въ мiрѣ скорбни будете, но держайте: яко азъ побѣдихъ мiръ“, — велико здібна до зрозуміння такого, щó буває втаєне од премудрих и розумних, — велико чуйна до краси и сили рідного, прибитого вже к самій землі слова. Я став читати їй на пам'ять (бо всі ми знали їх як „Отче нашъ“) Шевчénковi плачі та пророкуванн'я. Новé творчество поета освiтило и осiяло їй дúшу такъ, мов небесне обiтуваннє чогось грядúчого в перевазі свiту натёмрявого, правди над олжею, любóви над ненавистю.

Не забуду до віку тих сліз, якими вона плакала, слухаючи сi поетичні плачі, сi побідительні пророкуванн'я. Сповнилося тут зрушаюче нас бажаннє незнаного ще кобзаря у прелюдії до ёго дум:

„Одну слезу з очей карихъ —

И пан над панами...“

Се не були ті слези, про котрі давній якийся кобзарь промовив:

„Жіночі слези дурні — як вода течé“.

Се були слези воскресенн'я в нову, вічну народню жизнь. Глибоко почула Українка великі скорóти поета, великі ёго задуми, и з'араз почала мiркувати, як би спо-

кутувати гріх щербатої Тарасової долі. Ентузіястка рідного слова носила в німій душі своїй чоловічню ідею сього великого слова. Недовго думавши, вона тут же предложила до послуги кобзареві-перебєнді усє, що мала, усю свою худобу, увєсь свій скарб. Зреклась для нєго навіт и того, чогó найважше зрекатись жєнщині. Один из ветхозавітних премудрих людєй, догледжуючись до таємниць природи людзької, покликнув так: „Забудеть ли невєста красоту свою, дєва — монїсты пєрсей“? От же неможня річ для Сионської дщєри сталася можнєю для дщєри Української.

Була вона саме тогді невїстою чи „молодою княгїнею“, и предложила томү, хто оцє піше, обернути все її вїно на те, щоб Шевчєнко прожїв за гряницею три гóди; а вїном її були жемчугї, коралї, намїста, сережкї й персні, що перехóвувались у родү ще, може, ш часів Великої Руїни польскої, да три тїсячї рублїв готóвими грошїма. Правда, що „молодий князь“ був собї на всю гүбу пан, и байдужє булó емү про те вїно.

Зоставалось тїлько нахилїти поєга до приєму такогó прїносу. У сємү дражливому дїлї спустились на мєне.

Саме тогó часу дєякї панувїтї землякї вїстарали у мїнїстра для Шевчєнка мїсце профєсора живóписї при всеучїлицї Св. Владїмера. Любо прїйняв Шевчєнко вїтаннє моє с такою перемїною єгó козацького побуту. Нїчогó так не хотїлось тїмасї, як зачепїтись на життє в Кїєві, и вже мечтáв про якусь живóписну академїю на Вкраїні, про якєсь цáрство плáстики українскої. Бо вїн тогді бїльше дбав про плáстику, нїж про самү поєзію. Ще й сам не знав, кудї и як далєко сягонє єгó ієрємїєвське пророкуваннє. Бїльше знали се абó чули душєю ми, нїж великий кобзарь наш.

Хуторнá поєзія

Веселючись укूपі з ним ясними перспективами українського дүху, почав я жалкувати, що він у Києві, яко артист, буде самітником, и що самітність не дасть ёму розвінути художницького смаку свого до півної півні.

„Не по чім и б'є, як не по голові!“! відказав Тарас, насупившись, и міцно стүкнув по якійся товстелезній книзі своїм кулаком, дүжим, як у кладаітора.

Тоді я сказав ёму прбсто, що колиб він здобув собі художницький пашпорт за грانیцю, то грóші б́дуть видаватись ёму видавцем, як ие царського скарбу, три годі, а скарбівничим б́ду сам я, нехай тілько дасть слóво не допитуватись, звідкіля сї грóші взялися.

Почүвши се, Шевчénко зрадів як дитіна, просто-дүшно и поетічно. Любо міні було, що се ёго й не здивувало. Зараз почав міркувати, як роздобути художницький пашпорт. Булі тоді в нас між панáми такі люде, що й тут підложили ó свої рўки під великого кобзаря. Справа була не морокувата.

Вельми щасливий и востóржений, яким ще не бував ніколи, виїхав Тарас ие Києва в Черніговщину, щоб позбрати докूपи свої, як він звав, шпаркгали. Бо, туплючись по Україні козакóм-артистом, покинув не в одному панеськім дому свої рукописи.

Чи так міні здавалося у моёму власному сяєві щастя, чи й справді так речі стояли, наші пані — беручі їх огулом — булі тоді якось б́льше схóжі на людэй, ніж опісля, як розпочалась українська мартирологія. Поетові жилось між ними незгірш, дарма що вони рідко подёкуди розуміли, що вонó такé за проява! Оце ж, кочүючи тепер, ужé зімою, від куреня до куреня и від будінка до будінка, Шевчénко опинивсь на веселлі в тієї самóї України, що пожертвувала своё віно на коханне

духа ёго між духами вольними, незапечатаними сёма печатьми, як ми на Україні.

Скоротали ж тогді ми с Тарасом не одін веселий день и вечір на любих розмовах и співах. Та найбільш міні памятна вечоріна в одного нежонатого пана, поблизу хутора „молодої княгині“.

Був він також собі поет с природи. Ще до появу Шевченка в літературі, писав сей хуторній пройма українські пісні, звором звичайних жіночих, та й козачих, и в інші з них улив стілько душі, що співались вони або читались у рукописі геть шіроко по Україні між панами, а деякі чував я й між простацтвом. Так само, як у Харківщині проявилась рідна поезія за приводом Гулака-Артемовського, а в Полтавщині за приводом Котлярівського, так и в Черніговщині, незнаті извідкіля, повинуло тогді по тихих хуторах поетичнім на́дихом, и козакуватий сусід нашої „молодої княгині“ був самостайнім органом нового почуття нації.

Беручи сю людину в цілости, мушу сказати, що був се чоловіга з великим природнім даром; та, на біді собі, з ніженської гоголевської гимназії шурхнув у військове товариство, в кирасіри здаєця, а добре там загартувавшись, чи то, мовляв той, „привікнувши до служби“, устряв, доматорствуючи на господарстві, між таких приятелів, про котрих сам говорив почасти: „великий недурень випити“!

Випити й сам він був недурень, та ссовувувався з глүзду в картах: бо проигравав тисячу за тисячею, и з багатого пана зробивсь убогим панком. Нещасливе закохання с сестрою нашої „молодої княгині“, котру не схотіли оддати за п'яного картовника, ще частійш почало

штовхати горopáху то в Сціллу — п'я́нство, то в Ха-
ри́бду — карто́вництво.

Як гостюва́ли ми в не́го ш Шевче́нком, тогді ще він
не спі́вся и не зві́вся, а тілько вельми сумува́в на те́му :

„Мимó двір, де живé мила,

Я проі́хав дві́йчі,

Та й не ба́чив голу́боньки

Я сво́єї в ві́чі“ . . .

Се ж ё́го бу́ли й вірші. Люби́в іх співа́ти, дво́нячи
в ко́бзу, и та́жко бу́ло слухати бідола́ху: бо я знав, що́
там у не́го на душі́ діецця. Сумува́ти про невилáзні дов-
гі тогді ще ё́му не доводило́сь; а хоть він и люби́в справ-
ляти в се́бе широкі бенкеті́, хоть и люби́в кулика́ти,
так що́ рідко бу́вав и тверезим, та без карт ё́му худóби
стало́ б до сме́рти, и не довело́сь би с тако́ю чу́лою, як
у не́го, душе́ю, поміра́ти в сво́єї сестрі́ на ласка́вому
хлі́бі.

Оце́ ж и тепе́р бу́ло в хуторно́го поета́ бучно́ и гуч-
но. Зібра́лось до не́го дово́лі „вели́ких недурні́в ви́пи-
ти“, тих що́ робі́ли з не́го дру́гого Ті́мона Ао́їнського.
Річ зна́на, що́ й Шевче́нко спра́вджува́в на собі́ слова́
кїевського́ літопі́сця: „Ру́сі е́сть весéліе пі́ти,“ и не-
да́рмо написáв у в одному́ шинку́ на стени́ вуго́лем та́кий
експро́мт:

„Ви́п'єш пёрву́ — стрепенéся;

Ви́п'єш дру́гу — схаменéся;

Ви́п'єш тре́ттю — в о́чах сáе,

Ду́ма думу́ погані́е“.

Та, верну́вшись на Вкраїну 1847го́ ро́ку, знайшо́в я
ё́го, мо́жна сказа́ти, непиту́щим. Так и в сей памя́тний
міні́ вécір, кобза́рь наш бу́в глу́хий на по́клики сво́го
„ро́дича по вдохно́вénню“ и да́внёго това́риша по ча́рці.

Державесь він осторонь от тієї світлиці, де приятелі новіо Тімона Аейньського гóлосно реготали, весело гукали и підспівували під господарську кобзу. Засівши с тверезими кругом каміна, він бесідував из ними тверезо й поважно про науку и литературу. Дивуючись и радіючи сёрцем, постеріг я в нім тогді велику здібность до поетічного критицизму, що ним до тако́го висóкого ступня владав єдиний російський поет Пушкін, взóром недосяжного в премудро поетічним критицизім батька нових поетів, Шекспіра.

Розмовляв Шевчєнко шіроко про свою поему „Иван Гус“, почитуючи гáрною дикцією своєю де-які місця, и жалкував, що, писавши, не спромігся прощдудирувати гаразд усіх обста́вин ча́су и само́ї особи чеського пророка германської реформації. Раз по раз, у сій розмові поривав наш кобза́рь о́чі за ту ме́жу, що відмежує Імпєрію од народів свободних, и я одін розумів усі слова єго. А росколихавши дýха, перейшо́в од розмови до народних пісєнь, як се бувало в не́го що-ра́зу, скóро єго сёрце забьєцца гáряче з радо́щів, з великого гніва́ на недóлюдків, абó з великої тóги.

IV.

Чарівнічою сілою свого слова и гóлосу розгорну́в передо мною Шевчєнко ширóку сцєну життя людзького, и по сій сцєні, здавало́сь міні, проходила, мов би драмована, истóрия жівні обóх поетів поруч, великого, що саме росправля́в протів сóнца кри́ла, и малóго, що вже сидав на хуторне́ сідало.

Нещасливий коханець учився в Ніжені, вкупі з Гоголем, сидючи з ним на одній лавці. Щедра українська природа надала йому не самій тільки дар поезії и музики. Між многими здібностями своїми до великих и малих річей, дивував мене він більш усього своїм комізмом, своїм юмором и вміннем поставити на сцену ксьжну людину, про яку оповідував, так, мов її бачиш своїми очима и чуєш власними ушима: чи то був Москаль, чи то Лях, чи то піп, купець, мужик, Жид, Цыган, чи то дівча, чи старá баба, чи малá дитина. Оповідання ж його були не прóсте балаканне: се були такі зрозумовані всякими обставинами сцени, які рідко доводиця вбачати на театрі. Тут він виявлював розум проникливий, чутство глибоке, всеодолівачий комізм и могутщу сатиру.

Хоть, може, хто й здивуецця, та я скажу, що се в нас був би другий Гоголь, ще, може, до того Гоголь український, колиб у него була така дорога, як у Гоголя, и такі приятелі. Треба додати й се, що худобу свою проціндрив сей дорогій чоловік не на одних картах та широких учтахъ, по старосвіцькому звичаю гостінности. Був він вельми милосердий до вбогих и без усякої міри великодұшний до своїх друзів. Багацько святого добра було в сій нещасливій людині, и все те заіла ледáча панська жизнь, та жизнь, котру нам не дали справити на лұччий шлях, та самá жизнь, котру так весело и так гірко малював Гоголь, а змалювавши промовляв: „Скучно на сїм світі, панове!“

Пóруч не поэтом, що вже втонув по шию

„Въ томъ óмутъ, гдѣ съ вами я

Купаюсь, милые друзья“ . . .

ні, в гіршому, далéко в гіршому того, в котрім тонув та й потонув такі Пушкін, — поруч из ним, тiмáхою,

бачив я перёд очіма душі моєї другого поэта, ранняше сонце поезії, що тільки ще окрайцем своїм відвинулось на чермнучімія небі и сипнуло проміннем по росяних травах. Ще не підбілось вонó вгору; не зазирнуло у гидку безодню пансько-рабівського и християно-йдолевського побуту; просвічувало тільки кріз ті слёзи, що зросіли поетичні берегі прозаїчної безодні, и немóв би обливало кровью золоті корони драконів, що назирajúть звисока сю мракобісню безодню, наслідне достоїнне своє.

Слúхав я Шевчénка одним úхом; слúхав, бо не міг не чути, ёго товариша другим; то радів, то сумував, то знов радів, и думав:

„Ти, чадо попсованого привилéями панства, втеряло еси на віки возмóгу кращого життá духовного. Ти ж, представителю свіжої своєю поетичністю маси, тебе ще спасемó гуртом од мертв'ячого подиху тієї середі, що без бою побивае в людині „сокровénного чоловіка сёрця“. Сохрани тільки неспідлégлу волю дýха свого, не піддайся тим, що й самім благоволеннем своїм поніжують високу природу поэта до низьких идеáлів своїх; то зроби-ся, зроби-ся певно звзідóю первої величині, и возсияеш на кругозорі України, Росії, Пóльци, цілої Славянщини, та й усёго культóрного світу“.

Справді Шевчénко був того вéчора, так би сказа́ти, у найви́шшій порі преобра́ження свого. И жени́х вели́кої почитáтельки ёго талáнта задивівся на нёго, заслúхався ёго прорóчихь ричей, ёго чаровни́чих пісень, и не хапáвсь до „молодо́ї княги́ни“. Завдя́чений поетóві, що він квітками душі своєї укві́ччав ёго щáсть, не знав він, як висловити свою́ дяку, и замісь дяки просів ёго до себе „ста́ршим бо́рином“.

Залюбки прийняв Шевчénко ёго прохáнне, ба, мóже, й с таёмною одрадою. Не мав кобзáрь наш нікого нижшого від себе на Вкраїні, та не мав же нікого й ви́шшого. Брата́всь охóчо из остáннім перебéндею стáрцем, а протé дядьком не вважáв и найпéршого пáна. Тепéр, нáшого чáсу, поставити упростизóваного мужічного сiна шáфером серед україньського пáнства бу́ло б дiлом звичáйним. Три́цять же и пять лiт наза́д се бу́ла пречудна́ дикóвина. Хуторний поет шаферувáв ужé раз у тому́ до́мі, и бажáв шаферувáти ще раз. На ви́разнім, хоть и бахусовáтим, виду́ ёго злжéвріла обiда, и він дав сéму́ чýвству во́лю при пéрвій нáгодi; а гóсті ёго здвигнули́ бес соромá плечiма. Не знáю, чи догледiвсь до сёго Шевчénко: бо „молодий князь“ повiз до своёi „молодоi княгинi“ свого „стáршого боiрина“ зáраз.

V.

Там знáли Шевчénка по ёго твóрах та по ёго лiбiй, то жартовливи́й, то пова́жний, абó сумний розмóви. Нiхтó ще не знав, що він предiвний, мóже, найлúччий спiвáка наро́дних пiсeнь на всiй Украiні обóх днiпровiх берегiв, и сам я не думáв, що почúю в ёго пiснях щось ищé нечúте ба и в гостiнi в хуторного́ поета, де, правду сказа́ти, п'яни́ гóсті приглу́шували гóлосi тверезих.

Новий ёго талáнт виявився того́ ж таки́ вéчора. Тогдi, мiж украiньським пáнством рiдко ще хто вмiв розмовля́ти рiдною мóвою, и сам Шевчénко говорiв у гóстях у панiв мáло не все по росiйськi. Хиба́ знаходив дúже спочутну́ со́бi людину́ мiз землякáми, що вiтчá-

лили вже від рідного берега и вплили глібоко в москóвщину. Тогді забував про веяке інше ўхо, и ш чужоземнего бесідника робівсь українським златоўстом.

Такою людиною сталась ёму тогó вєчора, та й до конця весілля, молодá княгіня. Почав з нею розмовляти по нашому, и, на велику собі радість, побáчив, що в своїй розмóві не шпєтила вона рідного слóва. Тогді Шевчєнко заходівсь екзаминувати її з рідних пісєнь. Репертуар „молодóї княгінї“ виявився значнім, и звеселів „стáршого боáрина“ ще більше; а як показáла вона ёму гóлос и самій текст пісєнь, котрих він у неї допитувався, він похвалів чи подякував її по свóєму: сам почав їй співати, и се зробів так прóсто, як сказав про себе одін з ёгó рідних братів поэтів:

„Ich singe wie der Vogel singt“.

Позакладáвши назáд рýки, почав ходіти по зáлі, мов по гаю, и заспівав:

„Ой изійди, зійди,

Ти зіронько та вечірняя:

Ой вийди вийди,

Дівчїнонько моя вірная“....

Довóлі булó тогді гостей у тїм повáжнім здавна домý. Гулі вони по всіх куткáх, мов ті шмелї; щебетáли, мов горобці. Як же почúли Шевчєнкове співáння, ущúхли всі так, náче зостáвся він одін, під вечірнім нєбом, викликаючи дівчїноньку свою вірную.

Як у ту пору своєї жїзні співав Шевчєнко, а й нáтто, як він співав у той вєчїр, такого абó рівного ёму співу не чув я ні в Україні, ні по столїцях. Порвáлись рáзом усї розмóви и мїз старїми, и мїж молодїми. Посхóдились и з усїх свїтлиць гóстї до зáли, мов до якої цєркви. Пісню за пісєню співав наш соловей, справді мов

у тёмному лузі, серед червоної каліни. а не в змінному захисті серед народу. И, скоро вмовкав, зразу ёго благали ще заспівати, а він співав и співав. лю́дям на втіху, а собі самому ще й на більшу. Ти б казав, звеселівся поет гірко́го плачу́ и до́кору, що знайшов *modus vivendi* в очужілими земляка́ми, що знайшов *modus* животво́рящої розмо́ви с тіми лю́дьми на Вкраїні, до котри́х поклика́в у своїм посланні до ме́ртвих и живи́х и нена́ро́джених:

„Умійтеся, о́браз Бо́жий
Багно́м не скверні́те;
Не дурі́те діте́й свої́х,
Що вони́ на сві́ті
На те тілько, що́б панува́ть“....

Душа́ по́эта, о́блявівши́сь посере́д чу́жого ща́стя своїм ща́стем, оберну́ла весі́лле поклони́ці ёго вели́кого талáнта в націо́нальну о́перу, яку́, мо́же, ще нескоро́ чу́тимуть на Вкраїні. И всіх більш роскошувáла не́ю щасли́ва своїм таемні́чим по́двигом „молода́ княгі́ня“....

Про́щаючи́сь иш Шевче́нком, вона́ подарувáла ёму́ на спомин ще оди́н доро́гий кле́йнот, найдоро́жший з усёго до́бра, яке ма́ла коли́: свою́ вінча́льну кві́тку. Сим задуше́вним подару́нком вона́, в мислях свої́х, знаменувáла на нім и віта́ла ёго гряду́ще вели́ччє, котро́го так га́роче жада́ла для ща́стя України.

Тут кінча́ецця весі́лле и розпо́чина́ецця по́хоро́н. Провозві́снику и пер́вому геро́ю справде́нної свобо́ди україне́ької, не тако́ї, яко́ї доне́вня́лись коза́кі, гото́вилось те саме по́прище, до котро́го довоюва́лись завзя́ті воро́гі завзя́тих ёго пре́дків:

„Wyzwanie przyszle mu szpieg nieznamomy,
Walkę z nim stoczy sąd krzywoprzysięzny;

A placem boju będzie doł kryjomy,
A wyrok o nim wyda wróg potężny.

VI.

Приїхавши, на початку року 1847го в Київ, дочувесь я глухо, що моє о Христі браттє zorganizувалося у якесь товариство Кирила та Меодія, скомпонувало собі статут и навіть має свою цеху — з літого заліза перені, на котрих сяють літери К. М. Один є сих послідувателів чи поклонників святих братів славянських лагодивсь іхати в Славянщину, щоб у чеській Празі и по другіх центрах славянського народівдання повиучувати славянські мови, а вернувшись шукати собі протопцу до каєдри в котрому з українських всеучілиць. Я хоть и прямував з листом Плетнёва до Жуківського, та не для того, щоб засісти в Німеччині. Недавно перет тим умер академик славіст Прейс, а про Срезневського, що ёго заступів опісля, ще не було мови. Академія Наук послала мене доповнити моє славяновіданнє, є тим щоб вернувшись бути міні заразом и адьюнктом Академіи и професором Університету. Змовились ми є сим браччиком іхати за гряницю вкўпі. От я й приступів до него є короткими гужами: чи сёму ж бо такі правда?

Бєспечно засміявшись, відказав міні браччик: що є була в них, на якійєс час, хлопяча забавка, та вони, схамєнувшись, той статут давнє спалили, а перені позакидали в воду.

Була ж єє в них заготовлена про мене и про Шевченка одповідь, на случай, колиб ми довідались, як нє-

будь про їх політичне общество. В статуті, як опісля вже стало міні відомо, між іншими премудрими задумами, було сказано, що Українці сполучать усю Славянщину в одну Федерацию, під протекцією всеросійського імператора, а, колиб всеросійський імператор на се не зволив, то будуть промишляти об собі як небудь інше.

Обо́х нас не прийнято в тайне політичне общество задля того, що ми й самі по собі працюватимемо для славянської и української свободи, а тим часом, на случай ігемонського гонення, до нас ніхто не причіпиця.

Се була ведмежа послуга. Дружне благородство погубило обо́х нас.

Втішаючись великими своїми подвигами в будучині, не вважали кияне на малі речі, и розмовляли про свої таємнічі задуми так голосно, що за дверима все було чути. Якійся Петров, піделухавши щось дівне, знайшов собі дорóгу до товариства; почав серед него глаголати ще голоснійше про волю України, про московську тисноту и такé інше. Українські політики зараз прийняли ёго між свої члени, а він, мавши в руках деякі ознаки тайного політичного общества, подав їх пану Юзефовичові Михайлові, що правив тогді за попечителя киевського учéбного óкруга.

Як у сёму ділі справлявся пан Юзефович, нехай про се роскаже хто інший. Сам я нічого не бачив, и казав би тільки казане; дознавши ж з раннього мóлоду великого добродійства від сёго чоловіка, вельми був би рад, колиб воно було все так, як сам пан Юзефович міні про свою позицію у сій справі разів зо два оповідував.

Виїхали ми з добрим, и справді вельми добрим, бра́ччиком благополучно с Києва в Варшаву, та й почали там добáтись у старосвіцькій польщизні, за підпомо́-

гою и порáдою благорóдного трўженика нау́ки, Вацлава Алекса́ндра Маце́йовского. Пй́шемо ми собі та ви́писуемо е книжо́к уся́ку вся́чину удво́х на одному́ столі, піджида́ючи зві́тки од Шевче́нка, и не в дога́д міні, що в шупля́дку того́ стола́ залóжено страше́нну ми́ну. Сією́ ми́ною був ста́ту́т о́бщества́ святи́х бра́тів Кири́ла та Мео́одия, що бра́ччик мій, в яки́мись великодў́шними мр́ями, пер у Сла́вянщину, не натякнў́вши міні про се ні півсло́вечком.

Між ї́ншими людьмі́ в Варша́ві спізна́лись ми с се́натором Стороже́нком, що був тогді́ право́ю руко́ю поко́рителя́ Варша́ви, кня́зя Варша́вського гра́фа Паске́вича Э́рива́нського. Сей земля́к вели́кого полково́цця и сатра́па піддо́брювавсь ё́му́ тим жартовлі́вим украї́нським бала́каннем, котре́ ще й за росі́йських ца́риць не одно́го на́шого земля́ка „виво́дило в лю́де“. Був бо Паске́вич тако́ж наш патріо́т, що́ до анекдо́тів, борцў́, варени́ків и ї́нших украї́нських ла́сощів. Раз ё́му́ й ка́же пе́рвий ё́го міні́стр, докла́дуючи до підпису́ всякі́ папе́ри: „Сві́тлийший кня́зю! от ви коха́етесь у туте́шніх на́ших земля́ках, що вони́ гара́зд про на́шу Укра́їну бала́кають; а я вам пока́жў не тако́го земля́ка, — щі́рої коза́цької поро́ди, земля́ка чистокро́вного, що від не́го так и несе́ низові́м ві́тром, Сі́ччю Ма́тиррю́ и Вели́ким Лу́гом Ба́тьком“. — „Чи спра́вді“? пита́е сатра́п, підпису́ючи ко́мусь там во́лю або́ ка́торгу, жи́знь або́ сме́рть. — „Не шутку́ю, ва́ша сві́тлость. Сей вам роска́же и розма́же не то про запо́розькі звича́ї, та й про всі́ запо́розькі дў́мки“. — „Ра́д, ра́д ё́го послў́хати; привезі́, бра́тець, ё́го до мене́“.

Са́ме під сю лю́бу розмо́ву дво́х патріо́тів украї́нських, пода́ють сатра́пові́ паке́т ис сто́лиці. Роспе́чатав, по-

вирну́в и засміявся: „Хорошъ, братецъ, землякъ-то твой!
велика его арестовать по высочайшему повелѣнію“.

Так скінчили́сь наші варшавські студи́.

VII.

У Трѣйтѣму Оддѣленні Собственноі Егѡ Императорсько-го Величества Канцеляріі, аж нога́ми з досади зату́потіли, як я сказа́в, що з роду вперше ба́чу знаменитий ста-ту́т, а чув про не́го отта́к и так. „Что, вы насъ за мальчишекъ считаете“? гукну́ли на мене Дубельт и Орлов. А вони обо́е справді бу́ли мальчишки, по на́шому хлопця́та, під сівим усом, тілько що лиха́ моско́вська до́ля зве́лила їм правити доробелими, та ще як! без усякого зако́ну. „Пра́ведникамъ бо зако́нъ не лежи́тъ“, або „дурням зако́н не пи́сан“. Хто ж: вони́ бу́ли, чи пра́ведники, чи дурні, нехай ска́же исто́рия.

Варшавський бра́ччик мій, котро́го вхо́плено и при-везено слідо́м за мно́ю, вислебівував їм усѣ, як од мене та́ились и про що та́ились на́віть ис само́ю на́звою о́бщества. Шкода́! Де́сять раз приво́дили нас під салда́цькими штига́ми, перед Пила́товський трибу́нал; де́сять раз перепі́тували, гада́ли, міркува́ли. Бі́дний хло́пцець, ба́чивши, що заподіяв міні й Шевче́нкові таке ли́хо, котро́го не бажав би й во́рогові, упав навко́лишки перед сі́ми пра́ведними чи премуд́рими праві́телями Импе́ріі и плачу́чі блага́в, щоб не кара́ли нас за чу́жу про́вину. „Каковъ хитре́ць-то“! говори́ла, споглянувши на мене, сивоу́са дитво́ра: „чужими рука́ми жаръ загребае́тъ“!

„Молодой человекъ“! промовив з императорською повагою Орлов до плачущого бідолахи, справді ще дуже молодого хлопця: „это вамъ дѣлаетъ честь, что вы такъ великодушно оправдываете пріятеля.“

А потім каже до Дубельта: „По моему докладу, его величеству благоугодно было освободить благороднаго юношу отъ заключенія въ крѣпость. Отправьте его въ Петрозаводскъ; рекомандуйте губернатору, какъ отличнаго молодаго человекъ, и чтобъ далъ ему хорошее мѣсто“.

Як бачимо, ся дівора не була собі и без благородства. Вона такі про него чувала. Та хто ж сего не знае, що й між членами святої инквізиції бували благородні люде?

Тим часом листі мої с столиці до киян покладали доклячки перед верховними без-законними судьями, и чого в мене по тим листам допитувались, те я мусив тут же, відказавши, писати. У мене питали: „Для чего вы подписывались рукою властною, какъ малороссійскіе гетманы“? — „Что означаютъ въ вашихъ письмахъ слова: не разговоры, а дѣла должны поглотать ваше время“? — „Какъ понимать фразу: тогда отъ вашихъ словъ, какъ отъ трубъ, падутъ стѣны іерихонскія“? и т. д. и т. д. За трицять пять літ усякого ліха и веякої турботи, я вже й позабував багачко с хлопячої їх играшки.

Памятаю однакож добре, як подано міні раз виписку з моїх листів, щоб я на неї відписався. Прочитавши, я сказав; „От посі мої слова, а дальш написано чийось відумку“. И, як справді в автографі моім не знайшлося фалшованої приписки, я, з великої досади, забув; що сиджу в лівовій пельці, и почав здорово лаяти своїх суддів. „Хибá ж причинен царь у томú, щó ви коите“? гукáв я на ввесь розбищацький вертѣпъ. „Та 'ж не ёму,

а вам не сього користь, щоб ми були винуваті. Як ваше лукаве серце поверне справою, так він бідаха и задекретує. На вас и на ваших дітях лежатиме проліта по ёго декрету кров неповінна, и коли не ви, то ваше ко́дло за неї покутуватиме“.

Поляка́лись, да́лебі що так, ніці герої сліпо́го дэспотства, почу́вши сло́во пра́вди-ма́тери, и, мов шкільна пу́сто́та, почали́ передо мно́ю опра́вдуватись — чим би ви думали? — помилкою!

Та не на користь міні вийшла вся моя правда. Не знаходячи ні в мене само́го, ні в інших папірах, котрих тогді понавóжено возами з України, ніякого сліду мого бунтовництва чи „заговора“, як вони величали сю мизэрну справу, и чу́ючи од усіх, що я не знав, як и зве́цця те о́бщество, котро́го, не обину́ючись, и Дубельт и Орлов величали мене́ главою, розу́мні лю́де аж скреготали зубами ж жалю́, що я, мовля́ли, „всѣхъ водилъ за носъ, и остался чистъ“.

Дубельт усе міні торочив про якусь „казнь“, а коли́б я, мовля́в, призна́всь, то „его императорское величество, о́бщій нашъ благодѣтель, могъ бы васъ и помиловать, по великому, всему свѣту извѣстному своему мягкосердію“.

Скілько я ні впевня́в ёго, що міні ні в чім призна́всь, він позира́в на мене скрива, всмиха́ючись, и пита́в : „Ну, за кого, право, считаете вы насъ“?

Замісь, щоб сказа́ти прóсто, за кого́ їх обо́хъ ци́таю, я говорив ёму́, як дитині: „Помірку́йте самі. От ви мене́ вважа́єте за яко́гось гетьмана; ви дума́єте, що това́риші мо́ї готóві ринутись у по́ломе по мо́єму на́казу; ви дума́єте, що вони́ даду́ть зня́ти с себе́ шку́ру, а мо́го гетманува́ння не виявлять; вам зда́ецця, що по всій

Україні наготовлені вже полковники та сотники, що тільки подай гасло, то и вродиця козацьке військо. Та ви б же попереду довідались, які мої финанси, и який мій рід, и популярність на Україні. Та'ж таких великих річей не можна чинити чоловікові вбогому и зовсім незначнєму та нігдє незнаному. Я своєю жизнь просидів у чотирох стінах, над книжками, мов той чернець у монастирі". — А він міні, покрутивши здоровенного сивого вуса, відказує: „Можно сидѣть въ четырехъ стѣнахъ и взволновать все государство. Мы видимъ ясно, къ чему вы стремились: опрокинуть все къ верху дномъ, уничтожить существующій порядокъ вещей. И для кого же? для мужиковъ! Это у васъ люди? Посмотрите на этого фонарщика (показуючи міні в вікно). Вы думаете, это человекъ? Это звѣрь, который умѣетъ только ѣсть, спать“, а далі сказав ище такі глаголи, котрих не напечатала б и казенна друкарня.

От и говори до горі!

Ще знайшли були заченку. На одній руконисі моїй про козацький побут нарисовав я олівцєм стяту козацьку чубату голову; під нею турецька шаблюка; на ній степовий орел видобує очі; на небосклоні степова могила; за могили серпом підбився місяць. Кожному розумно, що се образ козацької боротьби з ворогом християнства. Мої судді зробили з него образ Росії, що видобує Україні очі. Так-то на злодію шапка горить! Коли б уже міні заманулось такої эмблеми, то змалював би я собі двоглавого, або хоть укоронованого орла. А коли вже эмблемувати Росію без корони, такую Росію, яку собою изображають Орлови та Дубельті, то, замісь орла, треба малювати сову полуношницю, що сліпує в день, и пасєцця в ночі.

„Глибокомысліє“ инквизиторів моїх и тут не вдіяло нічого.

VIII.

Ну, що ж? гетьман, гетьман, а чортимає в нього ні булаві, ні бунчука, ні яких інших клейнодів; навіть и универсалів з його підписсю не знайдено; тільки й є що та нещасна рука власна, да й там нема того „твердо“, котре сі письменники навязували гетьманам. Чухаючи потилицю, таку ж розумну, як и самє чоло, мусили високі инквизитори спуститись на нижший лад. Прийнялись критикувати мою книжечку: „Повѣсть объ Украинскомъ Народѣ“, що я торік напечатав.

Се була компіляція тих шкодливих для нашого розуму відумок, що наші літописці відумували про Ляхів, да тих, що наші кобзарі складували про Жидів, на піджогу або на втіху козакам-п'яницям, да тих, що роскідано по апокрифах давніх ніби сказаній и по фалшованих ще за наших прапрудів историчних документах. Се була одна с тих утопічних и фантастичних праць, без критики, з яких пошпівана в нас уся исторія боротьби Польщи з Москвою. Козакі в ній виступали, яко нація, а все те, що становить націю, игнорувалось або відкидалось до суперечного табору. Усіх козацьких ворогів помалєвано тут людодами, а самих козаків праведними мучениками и благородними патриотами. Коли треба було скарати автора за те, що він поперекручував исторію так, як її досі перекручують, то скарати хиба реготом. Ні, мій ареопэг слухав читання сієї нісе-

нітниці є таким поважним чолóm, з яким, певно, вислухóвував усічину той коняка, що Гелиогабál настановів старшім над рíмським сенáтом.

„Повѣсть о́бъ Украинскомъ Народѣ“ написав я для пані Ишімової, що вчила дочку Плетнѣва и видавала журнал для дітей, „Звѣздочку“. Се було зроблено прихватком, *par complaisance* для доброї до мене, чужоземця, особи, и всього 200 примірників одпечатала вона на мої подарунки знакомим лю́дям. У продажу цієї книжечки я навіть и не пускав. Премудрий мій ареопаг зробив з неї прокламацію. „Се ж ваша цензура дозволила печатати“, казав я своїм любим критикам. „Що ж ви тепер міні погрожуєте“? Та, мабуть, критика одну має вдáчу и в журнальних кагáлах, и в таких синедриóнах, як Трѣйте О́дділенне.

Про мою нісенітницю написано такий доклад, мов новий Катиліна гру́кав у ворóта новóго Ріму, и я сам бачив, як гáрно, прегáрно, мов кґравируючи про́пись, перепісував сю цицеронівщину — не пісар, ні! чинóвник генерáльського ранґу, чоловік сам по собі добріщий, як и Гишпáнець Торквема́да. Ми вдвох її и шчітували, щóб, храни́ Бо́же, не було яко́го про́пуску в премудрім творі.

Я вже сказав, що мудреці Трѣйтєго О́дділення були собі не без благорóдства. Тепер скажу, що були вони й не беш чєсно́сти, та й не без мóзку. Вони такі рошчовпали и рошшолопали, що олимпійському громовєрцеві не лічить ляскати блискавицею над жмєнею солóми: бо й справді ся діцька повість була жмєнею солóми без зєрна. Пáвила вона про такий Український на́рід, яко́го ніколи не бувáло на світі. От и зосмілилась всеподданіше ходата́йствувати в царя́, що дово́лі вже я попомучивсь за три місяці Пилáтівського истязáння в Трѣй-

тѣму Одділенні, а тепер зробити б уже міні таку превелику мѣлость, щоб я жив собі, засланий на край світу, на волі, яка там засланим буває, та вже хоть би нехай перестало обливатись кровью те молодє серце, від котрого мене одорвано и котре на вазі в праведного Бѣга важило бѣльш, нѣж усі инквизиторі з їх верховниками.

Се ж я перекладаю той доклад на свою мову: бо нѣяка памѣять не вдержала б хитросплетеного слѣва того, що за нѣго Трѣйтє Одділеннє платило ще дорѣжше своїм артистам, нѣж за чудѣвну калікграфію.

Пішучи историчнє оповіданнє, не годіцца міні вмовчати, що Дубельт не все бував страшною гиєною. Спершу він так був мене злякав, що я трохи не впав: бо в очах у мене позеленіло, и передо мною, мов живі, зъявілись дві дорогі міні особи, дивлячись на мою казнь за самозваннє гетьманство. И впав би такі, та пан Миколай Пісарев, кїївський мій литературний добродій, а тепер инквизитор, піддержав мене и гукнув, щоб дано міні воді. Як же побачив Дубельт, що я вмю й лаятись, тогді почав зо мною розмовляти про всячину, як батько с сином, а дорогі міні листі, котрі єму подавано, принѣсив нероспечатуючи сам, своєю кривавою персоною, туді, де я сидів, мов який тигр, за залізною кратою, дивлячись, як блищать крив неї салдацькі бакнѣти. Ще й нѣтто: сїдячи довго зо мною по ночам, сам на сам, у своїм инквизиторськїм кабинеті за столѣм, давав міні читати листі своєї жінки, розмовляв зо мною як добрий семянїн и лестив моє серце найкращими речами. Він такі й справді думав, що я новий Павлюк, чи Наливайко, чи який инший герой чѣсти и свободи, про котрих письменні наші землякі понатуркували всяких дурниць не тѣлько в українські, та и в москѣвські голови. На

мою біду, один є киян затявся сказати Дубельтові та Орлову хоть одне слово, відказавши, в историчного одуру, котрим нас и досі дурманять: „Ви можете мене четвертувати, колесувати, тягти з мене жили, трощити мої кістки, здирати з мене живого шкуру, та не допитаєтесь у мене ні єдиного слова“. Бачивши по сёму, що в Росії щинаєця такє, якє змалював у Польщі, по відуманому Коніському, Гоголь, на вгонобу лєнівому до историчного дослїду рѳзуму, — Дубельт, як я бачив и тогді, почав мене шанувати, як шанує чоловік єхїдний ще єхїднішого. Бо так и зосталоє премудре правїтельство при своїй думці: що я, заколотївши мїром, зумїв позагребати жар чужїми рукамі. Рѳків є пять назад, у „Вѳетнику Европы“ напечатано, нїби я з їншими Українцями скомпонував був у Києві славянське общество Кирила та Меодїя. Ради историчнєї правди, я написав вельми прѳсто и смїрно, що сю честь приписано мїні не по правді, и послаб напечатати. Цєнзор вїчеркнув моє заявлєнне червоним чернилѳм є коррєктурного аркуша, и сїм рѳбом не дозвѳлив мїні зложїти є себє сан, котрим облекло мене Трєйтє Оддїлєнне.*) Оце ж я гетьманую собі аж и досї на Вкраїні, так сѳмо, як гетьманував, по милѳсти Дубельта, рѳку 1847го.

Ласкавий до мене Дубельт зоставляв мене ї надалше під своєю благодѳбною ласкою: бо ї опїєля писав до мене в заточєнне стрїчок по дєсять своєю бесмєртною в истѳрії росїйської слави рукою. Тим-то я ї знав, из велїкої єго до мене прихїльности, що було про мене долѳжено єго велїчеству, вповаючи, що він, яко

*) Заявлєнне єє напечатала була в коррєктурї московська „Газета Гатцука“, що тїлько є 1882 року визволилась испїд попереднїї цензури.

особа всемилостива, не відмовить так велико менé помилувати. Як же доклад верну́всь до Дубельта, він показав и прочитав міні написані на нѣму царські слова, мов би вмиваючи передо мною руки: „Третєе Отдѣленіе слабо разсматривало книгу Кулиша. На два мѣсяца въ крѣпость, а потомъ въ отдаленныя губерніі, съ за-прещеніемъ служити по министерству народнаго про-свѣщенія“.

IX.

Нехай же тепер підслужливі столичні кгазѣтники не замѣлюють мовчущим лю́дям очей, відписуючи лите-ратурним конгресістам у Европу, що ніби в Росіі ніко-ли не скарано за литературні твори. Менé скарано за на-печатане з дозволу цензури, скарано вельми жорстоко за хлопячу книжечку; а Шевчѣнка ще з більшою дикостю скарано за те, що, захопивши єго серед шляху під Києвом, знайшли в нѣго „шпаркґали“, котрі він гарненько позбірав докупы, щоб добре в Києві переглѣдити, та й розібрати, що годіця, а що й не годіця печатати.

Колиб Шевчѣнка пущено хоть на три роки туді, де лю́де живуть на волі — може б він багацько де-чого поперероблював у своїх рукописах. Бо, певно, ми б не були з ним там лѣжнями, и свій час тратили б не на са-мѣ балаканнє. Певно, серед лю́дѣй не згнічених цензурою, доглѣділись би ми з ним историчнѣі правди, и колиб що писали, то не все написане в старовину́ чернѣчим пером або співане кобзарським гóлосом уважали б за святу́

правду, як роблять люде, догоджаючи тим, котрі шуплять ще менше їх самих.

Тепер же, як що пописалось у Шевченка під надихом фалшованої историчнєї традиції, так вонó й заклякло на віки, и, мóже, ще гірше правди ко́ле очі великому кобзарєві по тїм бóці Ахерона. Позираючи на ту волюву шкúру, що на ній еписує диявол людські грїхі, бідолáха Тарас, мїг би сказаати имúщому вúші на слúханне: „Твоá от твоїхъ тобї принóшу и за себе само́го, и за всіх земляків моїх. Иж на здорóвье, та зга́дуй мене́ по́ки світу сóнця. Бо й твої золоті казю́ки, що взяли собі за девіз: *après moi le déluge*, и ті, кощúнствуючи поза плечіма в свого бóга, поробили послóвицями такі мої слова :

„Од Молдавінина до Фінна,
На всіх язїках все мовчїть:
Бо благодєнствує“

Не мовчáтиме ж вонó вїчно; колись такі та заговорить. Дóбре ж, колиб заговори́ло мóвою интеллигєнциї. А от бїда, як дїка сїла дєспоцтва та вїкличе с пєкла дїку силу рабєтва! Тогдї и в на́шїй бідолáшнїй Україні справдїця ієремїєвське пророкуваннє Шевченка:

„ . . . Заговорить
И Днїпрó и гóри,
И потечє сторїками
Кров у Чóрне мóре
Синів ва́ших, и не бóде
Комú помагáти:
Оццурáецця б́рат б́рата
И дитїни ма́ти“

Правїтелям Имперїи 1847го рóку здава́лось дїлом дрібнїм запротóрити в росїйську преиспóдню мужїчу дитїну, що писала вїрші не знать яко́юсь мóвою. Те-

нёр ея мужіча дитіна стоіть поруч дитіни пánської, поруч Пу́шкина. И як усé чéсне, усé благородне и висóке умóm у Росіі идé слідóm за Пу́шкиним, так усé, щó есть йстинно людського на Вкраїні, идé за стягом Шевчénка. Тим часом обідва воні змалювали неоднако передовиків и вéлетнів рúського дúха, спасітелів Имперіі серед хуртовини, создáтелів її станóвища в Еврóпі и головних підпомóшників могúщою вже й тепér, дарма щó при́тиснутої, прэсеи, — Петра Пёрвого и Катеріну Вторюю. Бо Шевчénко, начітавшись псевдоистóриків, так возгла́блав про них :

„Се той Первий, що роспинав
Нáшу Україну,
А Вторáя dokonála
Вдову сиротіну“ . . .

Обідва поëти обдарóвані велікими дарáми природи, Шевчénко ще більшими, нїж Пу́шкин. Хто ж из них прозирнúв глїбше в исторічну правду, чи пánська, чи мужіча дитіна? Хто з них був компетéнтен возгла́блати про такі велікі рéчі : чи той, що мав náгоду запомогті природній дар свій ширóким обертáннем у жїзні, культурі и науці, чи той, хто сїєї náгоди не мав? Пéвно, що перевага тут бúде в Пу́шкина, а не в Шевчénка.

Колїб сúдді Шевчénкові знáли своé стійло и не мїшáлись у такі рéчі, котрїх ім не дано розуміти, — крїз те сёрце, щó засвітїлося спасénною дúмкою „спокутувáти грїх щербáтої Тарáсової дóлі“, крїз те прáведне сёрце не пройшов би гóстрый меч ; Шéвчénко, дорóгою науки, зьеднáвся ó не Пу́шкиним (бо прáвда однá, немá двох правд), и те рúське едїнство, котрóго допевнїюцця и такі розумні люде, як Петро с Катеріною, и такі „блухи Царя небéсного“, як Дúбельт из Орлóвим, се спасén-

не для нашої б́удущини рúське єдинство покрепíлось би Шевч́енком ищ́е б́льш, н́ж сам́йм Пушќиним.

Оц́е ж теп́ер и вб́ачáйте, чогó накóила сивоу́са дít-вóра!

Не пиш́у я сво́єї автобиограф́ії, ані сво́их мемуа́-рiв. Я виставля́ю нау́ці истóричнi ф́акти р́анше, н́ж во-на́ про них до́відаец́ця з запр́етних пóки щó архiвiв. Бо жинь не жде, не хóче жд́ати, и живiй живé гад́ае. Нед́авно сказ́ав вел́икий истóрик Момзен у Берлiнi, щó правiтелi нарóдiв привóдять нарóди зóвсiм не до тóго, до чогó при-вести силќуюц́ця. И спр́авдi ж бо, нарóди живóть по за-кóну Бóжому, по закóну прирóди, и вся правiтельска м́удрiет тiлькó в томú й єсть, щóб сёгó закóну не лам́ати, — сќажемо л́учче: щóб об сей закóн не розб́итись.

Тим же-то й наш миз́ерний, знiвечений и незѓидний на́рид Украiнeський ма́е такé вел́ике пр́аво на сво́ю жинь, як и найм́енша травiнка на сво́ю. Ба и найм́еншiй на землi травiнцi дал́а прирóда такú вел́ику потúгу жiзнi, щó хоть би всi д́еспоти, вiд самóго Нимрóда поч́авши, працюв́али нат тим, щóб ii на свiтi не булó, — не здо-лiлиб сёгó вд́яти.

Щó пост́ало на Вкраiнi послi 1847го рóку, се ми всi зна́емо. Зна́емо и незабутнiй у лiтóписях прóсвiти царeськiй декр́ет 18 ма́я 1876го рóку про на́шу рiдну мóву.

Нам теп́ер на Вкраiнi так дóбре, як томú Палíевi в сiбiрних пустiнях, — щó ќаже д́ума:

А як прийшóв пан Палíй додóму,

Та й сiв у намéти,

На банду́ри виграв́ае:

Лiхо жiти в свiтi!

Той, д́ушу заќавши,

Світу, бач, гаптує,
А той по Сібіру
Мов у Лузі дубує.

Як за часів Палієвих були землякі, що навіть и „праведного царя“ підводили засилати добрих його слуг на Сібір, аби собі безпечно гаптувати золотом світу, так и тепер не переводяця добродії, що роблять нам Сібір из нашої домівки. Оце ж ми, робом Семéна Палія, и виграваємо собі на кобзи про своє велике лихо, про свою гірку тісноту.

Нехай землякі не здивують, чуючи тони сумно повури. Бо ні Велика Руїна, ні козацькі усобиці, ні запорозька гайдамаччина, — сі три глибокі ступні до морально-го тартару, — не завели нас у таку темряву, як наше рабівське безголів'є, що настало після безголової Гетьманщини. Співáємо собі по хуторах не про те, що веселить серце, бо веселитись йому на Україні нічим, а про те, що його вражає, мов ножем крає.

Одну одраду чує хуторянин, спускаючись мислю своєю с темного ступня ще до темнішого, у безодню національної погібели, — ту одраду, що він знає тепер, де ми опинились, и не доймає вже віри ні лукавим у своїй тупості книжникам, ні ехидним у своїй святості фарисеям :

Ой буде світ, буде,
Прокінуцця люде!
У всяке віконце
Засияє сонце....

Тепер ми вже гидуємо тьмою, що возлюбили були паче світу. Се наша одрада, єдина одрада.

I.

ДО КОБЗИ.

Кругом ти́снота и неволя,
Народ закований мовчить...

Шевченко.

Кобзо, моя непорóчна утíхо!
Чом ти мовчи́ш? задзвонí міні стíха,
Гóлосом правди свято́ї дзвонí,
Нáшу ти́сноту гíркú спомяни́.

Мóже, чи́е ще не спíдлене сёрце
Вáжко заб'е́цця, до сёрця озв'е́цця,
Як на банду́рі струна́ до струни́.

Хто не зді́ліе озв'áтись ді́лами,
Хай обі́зв'е́цця ні́мими сл'ё́зами;
Ти ж сво́е слóво дзвонí-промовляй,
Ду́шам брaтёрським засну́ть не дава́й.

Хай недові́рки тво́ї туманію́ть,
Хай ворогі́ тво́ї ж жа́лю ні́мію́ть;
Ти рíдну сём'ю́ докúпи ззива́й.

Гей, хто на сум благородний багатий,
Схоттесе мовчки до рідної хати,
Та посідаймо по голих лавках,
Та посумуймо по мертвих братах.

Тёмно надворі, зоря не зоріє,
Вітер холодний од Півночі віє,
Квілять вовки по степах-облогах.

Кобзо! ти наша одрада єдина...
Поки из мертвих воскресне Україна,
Поки дождецця живої весні,
Ти нам про нашу тісноту дзвоні.

Стіха дзвоні, нехай мучене серце
Важко заб'єцця, до серця озв'єцця,
Як на бандурі струна до струні.

II.

РІДНЕ СЛОВО.

Я на сторожі коло їх
Поставлю слово.

Шевченко.

Мовчки прѣдки наші в полі,
Мовчки спочивають,
Тільки чорні могили
З вітром розмовляють.

—
Спочивають, дожидають
Праведного сѣду,
Що судити Україну
Рідне слово буде.

—
Вже судили княжі віча,
Панські трибунали,
И перевертні гетьмани
Ради радували.

—
Радували, — утекала
Правда с того сѣду,

Багатілись підмовляннем
На перелюб люду.

Радували, продавали
За маєтки волю,
Засівали головами
Безголів по полю.

Засівали, насипали
Памятні могили,
В тих могилах рідним трупом
Правду придушили.

А неправду поруч себе
За столóm сажали,
Не винóm, людзькими слізми
Кубки исповняли.

Ой пануйте ж, бенкетуйте,
Ми ждатимем суду,
Що судити Україну
Рідне слово буде.

Рідне слово, Божка правдо!
Як малá дитина,
Тебе стала промовляти
Хірна Україна.

Промовляе, — оживае,
Згнічений морозом
Непозічений у Німця
Український розум.

Схаменúцця, стрепенúцця
Стуманілі люде:
Рідне слóво, рідний рóзум, —
Рідна й правда бóде.

Без напáсти завоюе
Городí и сéла,
И над лю́дьми зацарюе,
Приступна́ й весéла.

И засвітить серед хáти
Світло бóлагáтне,
И, як ма́ти, бóде дбáти
Про сирі́цтво хáтне.

И ходíтиме всеві́да
С хáти до палáти,
Щоб убо́гого сусі́да
З багачéм зъедна́ти.

Рідна правдо, лю́ба ра́до,
Тíхому одра́до,
За е́диносьть и б́рате́рство
Пра́ведна награ́до!

В ду́сі праві́м бóдем ві́чно
Об то́бі мо́літись,
Ду́хом правди з ворога́ми,
По́ки ду́ху, б́ітись.

III.

НА ДВАЦЯТІ РОКОВІНИ ВЕЛІКОГО
ПОХОРОНУ.

Поражу пастыря, и разый-
дуться овцы.

Марка VIX. 27

Похова́ли — закопа́ли
У моги́лу си́лу;
Пи́шним ла́вром искра́сили
Дорогу́ моги́лу.

Не так ла́вром искра́сили,
Як слі́зми зросі́ли,
Що не ста́ло на Вкраї́ні
Ви́щової си́ли.

То бу́ла спасе́нна си́ла,
Що взя́ла моги́ла,
Щі́ру пра́вду прояви́ла,
Очі́ нам одкри́ла.

Кріз туман письменства клятий
Зірно прозирну́ла,
И з зане́дбаной хати
Сяевом °сяйну́ла.

И, як дрéвле серед но́чи
Ясла возсіяли,
Та́к людзькі незрячі о́чі
Світ во тьмі вбача́ли.

И, як дрéвле страх вели́кий
Обуя́в мамону́,
Став ляка́тись мо́тлох ди́кий
За царську коро́ну.

И, як дрéвле проли́лася
Чи́ста кров проро́ча,
В осяйну́ главу́ впи́лася
Відьма поторо́ча.

Упи́лась нудьго́ю в ро́зум,
Жи́знь не се́рця сса́ла,
И полу́ночним морозом
Цві́т наш побива́ла.

Лю́та відьмо поторо́чо,
Боже́ство ехі́дних !
Ти нас мо́роком морочи́ш,
Бідола́х незгі́дних.

Заморо́чивши, рика́еш
Про царську держа́ву,

И химерами лякаєш
Нашу душу мляву.

Низько, низько похилились,
Будем ще хилитись,
У неволі, лихий долі,
Нарізно різнітись.

IV.

СЛОВО ПРАВДИ,
присвячене Ганні Барвінок.

Аз есмь воскресеніе и жи-
вотъ: вѣруй въ мя, аще и умретъ,
оживеть.

Іоанна XI, 25.

И забудеця срамотня
Давная година,
И оживе добра слага,
Слава України.

Шевченко.

Я не прорѣчистий на krásне слово,
У мене річ не святковá, що-дѣнна:
Що-днѣя на мене грімала сурóво
Сердїта дóля, мáчуха злидѣнна.

Я кривсь од неї між людьми лихіми,
Наймáвсь до злющих у тяжкú робóту;
Я брязкотів кайдáнами важкíми,
И дóбре знáю вáрварську тиснóту.

На мій первóцвіт вдáрили морóзи,
Заціпило міні від холоднѣчи;

Не докотівшись застигали слёзи,
В сумне стогнанне обертались речі.

А все такі в моім немудрім слові
Була якась недовідома сила:
Бо с правдою було вонó у змові,
Як рідна ма́ти промовляти вчила.

И не злюбіли лицеміри ніці
Мене за правду, що навчила ма́ти,
Глумились глумом, мучили в темниці,
И похвалялись на хресті роспіати.

Я втік от тих, хто на костях осівся,
И між звірат вселився бессловесних.
Риканнем їх мій слух не веселився,
Як и словами ницаків бешчесних.

Однім одін душею між чудовищ,
Я поучавсь творенням рук Господніх;
Цураючись невольницьких соборищ,
Шукав одради в помислах свободних.

Я забував свою лиху годину,
Не згадував про холоднечу ранню:
И позирав на рідну Україну,
Як на свою матусю безталанню.

Умерла ти, матусю Україно,
У боротьбі из ворогом свободи;
В крові й руїні цвіт найкращчий згинув
Твої́ благодатне́ї природи.

Умерла ти в своїй весні роскішній,
Закрїла ясні очі, склала рўки.
Побїв мороз и твій первоцвіт пїшний,
И ти нелїдзької дознала мўки.

Умерла, — може ж, на твоїй могїлі
Цвїте калина, солов'ї співають?
Нї! всїди мертво; тїлько в домовині
Тебє несїті черви роз'їдають.

Умерла ти в своїй красї роскішній,
Погасли очі, знемоглися рўки.
Оце робацтво — весь твій плїд велишній,
Твої синїве, дїчки и унўки!

Оце твоє наслїднєе потїмство,
Твої святїя пам'ять, вїчна слава, —
Мерзєне, як ехїдне віроломство,
Гидкє, як зрада пїдступна, лукава.

Вонї в тобї взяли начало жїзнї,
Тебє й гривуть, аж поки догривуцця
До тих останків, що у матерїзні
Нї на що вже нікому не здадуцця.

Тогдї почєзнуть, як мара нїкчємна,
Без образу, без назви, без ознаки,
Жидївське смїттє, пїдла грязь корчємня,
Самїжери, мизєрні гайдамаки.

Ти ж, паньматусю, перед Бїгом вїчним,
Мов перед сонцем ранняшня росїна,

Засяєш зно́ву ду́хом предкові́чим,
Бессме́ртна ма́ти бідола́хи си́на.

Воскре́снеш, не́не, вста́неш з домові́ни...
Тебе́ я сло́вом пра́вди приві́таю,
И розі́ллє́ця сла́ва Украї́ни
По всі́й вселє́нній, од краю́ до краю́.

V.

ПРОРО́К.

Не мните, яко прїдохъ вовре-
щи миръ на землю: не прїдохъ
вовреши мир, но мечъ....

Маѳея X, 34.

Мните ли, яко миръ прїдохъ
дати на землю? ні, глаголю вам,
но раздѣленіе...

Луки XII, 51.

Якоже риза въ крови намо-
чена не будетъ чиста, такожде
и ты не будеши чистъ: зане зем-
лю мою погубишь еси, и люди
моя избилъ еси: не пребудеши въ
вѣчное время, сѣмя злое.

Исаїи XV, 21.

Ви думаете, мир приніс я вам на зѣмлю ?

- Не мир, а меч, страшѣнне роздѣленне.

Ні вашимъ молитвамъ, ні каяттю не внемлю,

О ви, перѣлюбне и людожерне плѣмя !

—
Як загнуздѣлись ви понадъ Дніпрѣмъ ширѣкимъ,

Послѣвъ Господь міжъ васъ Маѳусаїла,

И повелѣвъ ѣмѹ — незаслѣпимимъ ѡкомъ

Васъ мѡвчкы назирѣть, щѡ кѡїть вѣша сїла.

—

И бачив він різню між рідними братами,
И кáру їх Татáрським Лихоліттем,
Перелюбки панів з Литвою та з Ляхами,
Святилища й церкви під мусором та сміттем.

Він бачив, як між вас владіки неписьменні,
Мов ті Жиди́, владіцтва купова́ли,
Комори скрінями, вином склепи́ підземні,
А гамані́ й сакви́ грошіма начиня́ли.

Вважа́в Маѳусаїл, як зажерне́ попівство
До вас нау́к свободних не пусти́ло :
Щоб убеспечити́ навіки́ лихоїмство,
За чудотворні́ ікони́ заступі́ло.

А ди́ких розбиша́к, за приноси́ е пожа́рів,
Бес соромá лицáрством зва́ло сла́вним,
Дарма́ що́ й бесурме́н и христия́н терза́ли,
Торгу́ючи в Криму́ ясе́ром правосла́вним.

Диві́вся пра́ведник, як на Москві́ крива́вій
Хвоста́тий чо́рт у чо́рта спові́дався.
Немно́го слів бу́ло в розмо́ві їх лука́вій :
Оди́н кивну́в-моргну́в, а дру́гий догада́вся...

И жив Маѳусаїл між лицемі́рів те́мних,
Аж по́ки ви́ й пі́сні позабу́вали,
Що́ кобза́рі п'яні́, на бенкета́х корче́мних,
Розбо́ї, пожа́рі́ й хижа́цтво просла́вля́ли.

И возопі́в святи́й, мов Иов терпелі́вий,
На гно́їщі́ поро́ків украї́нських ;

И Бог ёго прийняв, як батько милостівий,
Без наших кудлаів и голяків латінських.

Тепер пророка шле з мечем в устах блискучим,

Що вже між вас не буде німувати :

Розділить вас на ся, мов поломем жеручим,

И будуть вас сині и дочки проклинати.

VI.

ПСАЛТІРНЯ ПСА́ЛЬМА.

Може, верну знову
Мою правду бесталанну,
Мое тихе слово.
Може, викую я з ёго
До старого плуга
Новий леміш и чересло,
И в тяжкі упруги,
Може, зьорю переліг той,
А на перелозі
Я посію мої слёзи,
Мої щирі слёзи...

Шевченко.

Наро́де мій, ясірнику татарський,
Нево́льнику турецький найдорішший!

Наро́де мій, ехі́дний па́нський слуго
И по́льскої гербо́у те́мний сла́ви!

Наро́де мій, недо́уку лати́нський,
Това́ришу моско́вської темно́ти!

Почез есі в літо́писях черне́чих,
Не зга́дують воювники́ про тебе.

Ідять тебе твої сусіде мовчки,
И за твоє невольництво не платять.

Пропало вже й ехидство в тебе в серці,
Герой же ти хибá над Жидовою.

Не учися ні в Кгрéків, ні в Латинів,
Темнотою и Москаля соробиш.

* * *

Народе мій! щó нам тепер почати?
Невжé во віки будеш спáти й спáти?

Народе мій! проки́нся на хвили́ну,
Та подивісь по лю́дзькі на Вкраїну.

Народе мій! з'я́орім очі́ма по́ле,
Неха́й на нім не корени́ця го́ре.

Ми думка́ми те по́ле заво́лочим,
Од Вісли до Куба́ні слі́зми змо́чим....

А щó ж ми там для пра́вну́ків посі́ем,
Ко́лі й шепта́ть одно́ 'дно́му не сме́ем?

VII.

ДО СТАРОЇ БАБИ.

Како речете, яко мы мудри
есмы, и законъ Господень съ
нами есть? истинно всеу бысть
трость лживая книжникомъ.

Иереміи VIII, 8.

Старенька бабо, ти між нами, дітьми,
Премудрою здавалася, як Минерва.

Не тим еси заважила в нас мно́го,
Що прожила на світі літ чимало,

А тим, що из беззубими водівшись,
Старовині, мов репяхів, набралася.

Непережоване ловила ти обіруч,
И нам, малим, у запічок носила;

А ми, темнота, світу не видівши,
Нялі тобі, як Соломону, віри.

*

*

*

Прийшла черга и нам про давні давна
Новім печкúрникам оповіда́ти.

Поткnúлись ми с твоїми репяхáми,
Та в них одін хибá верблúд смаку́е.

Шкодá маліх магнáтами ляка́ти,
Що кров людську, мов упира́ки, сса́ли.

Регóчеця дítвóра и з рандáрства,
Що козаків держáло під патінком,

А по церквáх „на сла́вній Україні“,
Мов по шинка́х, бряжчáло таляра́ми.

Не йме вже віри и кобза́рським співам,
Що в них себе п'яні́ці прославля́ли,

Порізавши люде́й трудя́щих, че́сних,
Або́ в ясiр попрóдавши Татáрам.

* * *

Нам со́ром, а тобі, старá, байдúже :
Ти все сво́е дріо́ній темно́ті плещеш.

Плещи́, бо свiт не перебу́де дúрнів,
Котрі таких казо́к охóчі слúхать.

Тумáнити люде́й ти й не хотiла б,
Та се така́ тво́я брехли́ва пра́вда.

VIII.

КОМПРОМІС ЛЯХАМ.

Ляхів гудьмо, та з Ляхами
будьмо.

Пословиця.

Твердій Русин из мякеньким
Ляхом побратався,
Делікатної розмови
У нього навчався;

Переймав у побратіма
Побут ёго панський,
И покіннув свої давні
Норові простацькі.

Р у с и н.

Добре нам укупі жити,
Пане брате Ляше,
Що не ділене між нами
Все надбанне наше.

Тільки, де ні оберну́ся,
Де ні кіну́ о́ком,
Всю́ди в мене́ луги, лу́ки
И поля́ широкі.

Навіть Чорне мо́ре, Ляше,
И те Ру́ським зве́ця. . . .
Чи й вонó ж нам бу́де вку́пі?
Як то́бі здае́ця?

Ти над Віслою узеньку
Зайняв займанщину, —
Як же мислиш розпростерти́сь
На всю́ Україну?

Чи снагі́ ж у тебе́ ста́не
За Лима́н сягну́ти,
И все дре́вне Русови́ще
До себе́ згорну́ти?

Л я х.

Аби́ ти мене́ держався,
Русине́ мій бра́те,
Бу́де на́ше панува́нне
На весь сві́т бага́те.

В оксамі́тах та са́етах
Бу́демо ходи́ти,
Істи сла́сно, и венге́рське
Пуга́рами пи́ти.

Роспростре́мось, побрати́ме,
Від моря до мо́ря...
Не завда́сть нам ні Тата́рин,
Ані Ту́рчин го́ря.

У Москві ж раз по́ раз бу́дем
Здо́биччю ділі́тись,
И по ве́их Німе́цьких зе́млях
Му́жеством хвалі́тись.

Нехай зна́ють передму́рре
Ве́єго Хри́стия́нства,
Що стоі́ть в мече́м на ча́ті
Су́протів Пога́ньства.

Нехай сла́ва про нас тру́бить
В золоті́й тру́бі...
Ві́ват, По́льща! кохаймо́ся,
Побрати́ме лю́бий!

Р у с и н.

Не загребай, Ля́ше, жа́ру
Ру́ськими рука́ми,
Не лести́ мене́ свої́ми
Пи́шними словáми.

Спогада́й, чим був ти спе́ршу,
Як Отто́н вели́кий
Повелі́в тобі́ ло́бзати
Па́пські чере́віки.

Відкіля взялись у тебе
Гетьмані потужні?
Хто круг тебе насторожив
Мечі харалужні?

Русь дала тобі побіду
Над Крижацтвом лютим,
Помогла тобі від Польщи
Москву віджахнути.

Як припер же ти Грізного
Москалюгу й дома,
То за Руссю й се зробилось, —
Річ усім свідома.

Русь дала тобі Замойських,
Сопігів, Жовківських *)

*) Ляхи мусять пишатиь тим, що принадили до свого культурного гурту таких руських людей, як Замойські та Жовківські. Се нам сором, що ми не віробили собі під византийщиною культури, рівноважної з римською. От же нашим и тепер без усякого рівняння культурнішим од нас сусідам здаєця, ніби ми посягаємо на їх справді велику славу, згадуючи, що рід знаменітого Жовківського, так само як и великого Замойського, був руський. Один вельми поважний дослідник польскої старосвіщини писав до мене між іншим: „На що ви хочете одняти в нас Жолківського“? — Я відписав: „Скажіте, спасібі вам, яка ваша думка про знане вам, давнє вже напечатане королівське наданне володимерського и берестейського владіцтва оццєві покорітеля Москві, Жовківського, котрє перекупів у нєго Мелєтий Хребтович и котрого він зрікся записею в кгродзькій книзі за себе самого и за своїх дітєй року 1580го“? — На сей відпис не відписано міні нічого.

Вони ж тебе й визволяли
В кáверзах москóвських.

А як гíнуть під Хотíном
Мúсив, пáне Ляше,
Вíвезло тебе з напáсти
Слáвне вíйсько нáше.

Чи мiнi ж та поступáтись
Пóлем тобі й мóрем,
Щоб укúпi панувáти
Пополáм из гóрем?

Нi, панúй одiн, сподáрю,
Я ж мужикувáти
Бúду з рiдною семиéю
У низéнській хáтi.

И нiкóму не вклонiвся
За свiй хлiб у нóги;
А коли бiдá притiсне, —
Гáйда за Порóги!

Л я х.

За Порóги? вáра, хлóпе,
Вáра, Хáме клятий!
Не дiждеш ужé на Пóльщу
Турка пiдiймáти!

За твою хижáцьку вдáчу,
За твоé завя́тте,

Погибало на Цоцорі
Наше міле браттє.

И Хотінське череє тебе
Склалось Польщі ліхо...
Колиб ти не гайдабурив,
Всюди було б тихо.

Оттакá ж то твоя щірість,
Твой рўська правда!
На дні кўбка, мов гадюка,
Въєцця в тебе зрада.

Хто прихїлицца до мене
Думкою святою,
Тих попі твої взивають
Клятою Ляхвою.

Оццуравсь ти від Острóзьких,
Від Сопїг, Жовковських...
Напущу ж тепер на тебе
Наших Конецьпольских.

Перепїнять їх райтарі
Всі шляхі й дорóги,
Що верстаєш, як сам знаєш,
Нїшком за Порóги.

Будеш, хлопе, хоть не схóчеш,
В полі хліб робіти,
А ми з рўськими тузáми
Меди-віна піти.

И розділимо на віки
Мужикá с павáми,
Нехай знає, чи годілось
Гордувати на́ми!

Р у с и н.

Правду ка́жеш, па́не Ляше :
По́ки світу со́нця,
Не прихіля́ця бра́тами
Лю́де до погони́ця.

Будеш на́ми, мов вола́ми,
Цілину́ ора́ти ;
А ми бу́дем ремикга́ти,
Свою́ думку ма́ти...

Постері́г ти на дні ку́ока
В Ру́сина гадіо́ку, —
Weż że s tego sobie, Ляше,
Добру́ю нау́ку.

Уплива́ли и мина́ли
Віки за віка́ми, —
Пролива́в кровцю́ я ля́цьку,
Ти — руську́ рика́ми.

Та ж то кров живото́чїва
Наробі́ла дїва :
Що не ста́не Русь Ляхво́ю,
По́ки бу́де жи́ва.

Коли хочеш, Ляше, справді
З Русином брататись,
Мушиш с пана чоловіком
Громадянським статись.

Мушиш ту признати правду,
Що Русь Руссю буде,
Докіль будуть руське слово
Промовляти люде.

Обернієся ж, Ляше, серцем
Смирним до природи,
Що втворює й чередує
Царства и народи.

Помагай цвієті живому,
Ховай мертве з нами, —
И сині твої жживуцця
З нашими синами.

Рід приходить и проходить,
Сонце світить вічне :
Всє зникає, встаєцця
Тільки чоловічне.

Воно — сонце животворне :
З него сила й воля ;
И беспечне щастє панське,
И простацька доля.

X.

ДО ШЕКСПІРА,

заходівшись коло українського перекладу його творів.

Видите, яко вси ослѣпоша, не
не разумѣша смѣлѣти.

Исаи LVI, 10

Шекспіре, батьку наш, усім народам рідний!
Чи чѣш, як зове тебе народ незгідний,

—
Приблуда степовій, наслідник розбишачький,
Що й досі чествує свій путь и дух козацький?

—
Світїло творчества, Гомере новосїту!
Приймі нас під свою опеку знакомїту:

—
Дай у твоїм храму нам варварства позбўтись,
На крашчі почуття и задуми здобўтись.

—
Нехай нас укротить душа твоя велика,
Нехай покине нас козацька воля дїка,

Що крѳв'ю тїшилась, хвалилась пожа́рами,
Тума́нила люде́й брехли́вими ві́стями,

Пі́снями сла́вила безу́мне гайдама́цтво,
Кляла́ культу́рників, як людоже́рне па́нство.

С культу́рників есі́ найбільши́й воіво́да:
Ти — пи́шний цві́т и плі́д вели́кого наро́да.

Дай о́чі пра́внукам хижа́цьким просві́тити,
Твій ро́зум пра́ведний слі́пим благові́стити.

XI.

ДО РІДНОГО НАРОДУ,

подаючи йому український переклад Шекспірових творів.

Я ридаю, як згадаю
Діла незабуті
Предків наших, тяжкі діла!
Як-би їх забути.
Я оддав би веселого
Віку половину!
От така-то слава наша,
Слава України!

Шевченко.

Постыдитесь стидїніємъ отъ
похваленія вашего, отъ поношенія
предъ Господемъ.

Іереміи XII, 13.

Не поминайте первыхъ и вет-
хихъ не помышляйте. Се азъ
творю новая, яже нынѣ возсіяють,
и увїсте я: и сотворю въ пусты-
ни путь, и въ безводнїй рѣки.

Ісаїи XLIII, 13.

Народе бес путя, беш чести и поваги,
Бес правди у завітах прѣдків дїких,
Ти, що постав з безумної одваги
Гірких п'яниць та розбишак великих!

Единий скарб у тебе — рідна мова,
Заклятий для сусідзького хижацтва :
Вона твого життя міцна основа.
Певніша над усі скарби и багатства.

Се гóлос лóччих прéдків з домовіни,
Тих душ святіх, що мáрно погибáли
У злігоднях Великої Руїни,
Котру старці твоїм триумфом звáли.

О вáрваре! покíнь триумфувáти,
Та щчервоній од соромá тяжкóго :
Що всі сусіде мáють щó назвáти,
А ти своїм не назовéш нічóго.

Щó захопíв есі серéд руїни,
Забрáв усé великий твій доброді́й ;
Женé тебе невóля з України,
И з рідним слóвом тўлисея мов влóдій.

На ж зéркало всесвітнє, визирáйся,
Збáгні, який ти азíят мизéрний,
Своїм розбóем лóутим не пишáйся,
Забудь на віки путь хижацтва сквéрний,
И до сем'ї культóрників вертáйся.

XII.

ОДА С ТАРАСОВОЇ ГОРІ.

Тільки я мов окаяний
И день и ніч плачу
На распуттях велелюдних,
И ніхто не бачить.
И не бачить и не знає...
Оглухли, не чують,
Кайданами міняюцца,
Правдою торгують.

Шевченко.

А я юродивий на твоїх руїнах
Марно слізи трачу. Заснула Україна?
Бур'яном укрилась, цвітлю зацвіла,
В калюжі, в болоті серце прогноїла
И в душло холодне гадюк напустила.

Шевченко.

Чого ж ви чванитеся, ви,
Сини сердешної України?
Що добре ходите в ярмі,
Ще лучче, ніж батьки ходили?

Шевченко.

Чого ви, землякі, так носитесь зо мною,
Як дурень с торбою, або Антон с козбою?

Я ваш кобзарь, мовляв, поет національний,
Ваш вищий протопласт, ваш образ ідеальний?

А ви ж, земліченьки, хто ви такі, скажіте?
Явітесь без масок и дўщу покажіте....

Оттам-то задумів великих и спасєнних
Серєд панів жорстких и мужиків мизєрних!

Вже дваццять лїт лежў я над Днїпром Славўтом,
Та слўхаю, як ви знай брїзкаєте пўтом,

Тим пўтом пїкосним, котрїм себе скували,
Як Тўрчину й Москві ехїдно присягали.

Обо́х дурїли ви, обо́м копали яму:
Оце ж и тя́гнете дурнў москóвськy лямy.

Не ланцюго́м себе, брехне́ю ви скували:
Брехню́ и правнукам из ра́бством завїщали.

Я ваш кобза́рь, поєт, проро́к яновидїющїй,
Я вічний о́браз ваш, я дух ваш невміру́щїй,

Ковчєг наро́дности, священний стяг свобóди,
Що вас водїтиме у всі грядўщї рóди....

Нехай же знає той, хто сї глаго́ли чує,
Що в вас мою́ святў моги́лу скот руйнує;

Що в вас Тарáсова Горá Днїпрóм пїдмїта;
Що в вас готўєцця мїні дорóга бїта.

Покїну земляків Шляхо́м Коза́цьким Дáвнїм...
Та нї! не зупинїсь на Запорóжжі сла́внїм.

Шукáтиму душі у Тўрчина одра́ди:
Там бiльше знайде́ця, нiж на Вкраїні, пра́вди.

Богда́новим ёму́ покло́ном поклонíся,
И з домовiною як небу́дь притулю́ся.

А ви, землячeньки, щасли́во пробува́йте,
Бреши́те, та мене́ у брeхні не ми́щайте.

ХІІІ.

ВАРІЯЦІЯ ПЕРВОЇ ДАВІДОВОЇ ПСАЛЬМИ.

Куй неискушенное серебро, и очисти-
тися чисто все : убивай нечестивыя
отъ лица царева, и исправит-
ся въ правдѣ престолъ его.

Притч. Солом. XXV, 4, 5.

Душе моя убогая,
Лишенько с тобою!
Упьемся отрутою,
В кризі ляжем спати,
Пошлем думу аж до Бога
Їго роспитати,
Чи довго ще на сѣм свѣті
Катам панувати?

Шевченко.

Блаженний, хто прямѣе бѣтим шляхом,
Котрий до ласощив усяку погань на́дить,
Хто не тривѣжицца спасѣнним стра́хом,
Що до погѣбели ширѣкий путь прова́дить.

Блажен, блажен той муж премудро ни́ций,
Що й не загля́дуе, мовля́в, до нечестивих,
Кого́ лестя́ть ба́бї и молоді́цї,
Що він собі мовчи́ть серед люде́й злосли́вих,

Та хілицця під грішничі закони,
Та знає, що у день, а що в ночі робіти :
Бабам низькі одважує поклони,
И вміє молодіць десятками любіти.

Росте сей муж, мов дерево роскішне :
Бабі ёму що-дня корінне поливають,
Жінкі ёго за слово люблять пішне,
А чоловіки їх великим объявляють.

*

*

*

Я не такий, о Бóже мій правдивий !
Я все прикідливе, усє зловредно тайне,
Як чоловік во істину злослівий,
Ясую всіоди, щоб було між міром явне.

Не знаючи, чого до цёркви ходять,
Вчащаю залюбкі в ту нечестіву раду,
Де бра́ччики шукають и знаходять,
Як в серце громадян вселіти суд и правду.

И не хилюсь під грішничі закони,
Що грішники велать до іоти виповняти,
Притіснувши темноти милиони,
И заказавши ім про волю міркувати.

*

*

*

Не вже ж устоять сі лукаві злюки
У тебе, Господи, на праведному суді,
И предасі ти нас в катівські рўки,
И царству грішників конця во вік не буде?

Ти, Господи, путь праведників знаєш,
И бачиш добре путь ледячих лицемірів:
Про що ж ти ім сей попуск попускаєш?
Побій їх правдою, щоб ім ніхто не вірив.

XIV.

НОВІ ЖИДІ.

Нїсть ли писано, яко храмъ
мой храмъ молитвы наречется
всїмъ языкомъ? вы же сотворите
его вертець разбойникомъ.

Марка XI, 17.

Старі Жиді буѣли в синагогах,
Нові буѣють по святїх церквах,
И профанують рѣспятого Бѣга
В своїх ледѣчих мїтарських дїлах.

И завдають єму новїі рѣни,
И тѣрнием новїм єму главу
Вїнчають, и, мов чѣрні вѣрни,
Вѣдаюцця в крїваву плоть єму.

Та не знущаюцця над ним так много
Ба и „во днї велїкого поста“,
Як в ѳній час, що з рѣспятого Бѣга
Створять собї воскресшого Хрїста.

Воскрэс! воскрэс! и радзі, што не встане
За трыццаць злотых проданый ім Бог,
Очіма скóрби й я́рости не гляне
На святотáтний и кощúнный торг, —

На сей базáр, де лицемір дурнóтi
У гóрло ллє животворящóу кров,
А хавтурный дерій, увесь у злóтi,
Нетáгам проповідує любóв.

Воскрэс! воскрэс!... ні, в вас він не воскрэсне
Серэд своїх поруганих святинь:
Бо зніщив би ремéство вáше чéсне,
И бóв би вам у нёго всім а́мінь.

По шéлягу зложілись ви кагáлом
На тры́дэсят кривáвих срéбняків,
И запасліся бéзліч капітáлом
На сто, на двісті, на пятеóт віків....

О Спа́се, мучений спасéнниками зліми!
Покінь ім всі твої храмі и всі капліці,
Ж жертвáми пішними, надáннями царськíми
И нáвіть лéптою смире́нною вдовіці.

Вселіся в храм новій, в храм дúха живóтворний,
Що обіцáв есі создáти на руїні:
Нехáй почэ́зне в нас жидівський торг тлетвóрний
И віра прáведна зассе́є на Вкраїні.

XV.

НА СПО́ВІДІ.

Но правдой онъ привлекъ сердца,
Но нравы укротилъ наукой...

Пушкинъ.

И славныхъ лѣтъ передо мною
Являлись вѣчные слѣды...

Пушкинъ.

Множество же премудрыхъ
спасевіе міру, и царь премудръ
утверженіе людемъ.

Прем. Солом. XXVI, 6.

Я не палю по капицáх каділа,
Не чаю від покійників чудес,
Що чернь важкіми шáтами окріла
И низвелá на тóржище з небес.

—
Не стúкаюєь я до царя й царіці
У чотирна́ццять золотіх воріт :
Про мене, до їх пишної столи́ці
Позароста́в би вже траво́ю й слід.

—

Я атеїст, що знає тільки Бóга,
А чóрта и святіх не признає...
Ні, не ляка́йсь, ду́ше мо́я убо́га:
И че́рти и святі про тебе́ є.

Я демаго́г, мовляв, що тільки й до́бає,
Як ца́рську си́лу си́лою зломіть...
Ду́ше мо́я! де царь умо́м сияє,
Ти, мов раба́, гото́ва там служи́ть.

Згада́й, який хаос розбушува́вся
Після того́, хто не зляка́всь гріха́
Скрути́ть ченця́, що ж жи́ру біснува́вся,
Бо́їрина, стрі́льця́ и козака́.

Вони́юча грязь пів світу затопіла,
И те́мрява круго́м нас обняла́,
А ди́ка во́ля міро́м колотіла,
Як бу́ря чо́вном бес стерна́ й весла́.

Тогді́ між нас яви́лася ца́риця,
Супру́га божеві́льного ца́ря,
Як а́нгел га́рна, хітра́ як лиси́ця,
Як де́мон злю́ща, му́дра як змія́.

Перед́ святі́ми не́бо віччині́ла,
Лукавникі́в лука́вством обійшла́,
И, що прему́дро лю́тих злюк душі́ла,
Звелі́ла нам не памята́ти зла.

Оце́ ж, ду́ше, такі тво́ї святі́и,
Котри́х ти че́ствуєш и лю́биш, а чорти́

Пекельниі, — о світе злочестівий!
О світе па́косний! іх по́вен ті.

Ти, мов свиня́, гризеш и рвеш корінне
У дуба, що тебе́ годує жолудьмі,
Не дбаючи, ким наше покоління,
Якими убеспечене людьмі!

Ти б іх, у святості твоїй мерзєній,
З гріха́ми іх, на ца́рство не пустів,
Не дав сия́ти їм у вік той те́мний,
Що сам себе́ ти му́чив и душів.

Дозна́вся б ти, хто є ким обня́вся та́йно,
И хто підлі́зам се́ла дарува́в,
И хто Ляхву́ куєвдив правосла́вно,
И хто ножі свя́чені підси́лав....

Згриба́ють всюди грязь хлопя́та вче́ні
Та вгонобля́ють твій леда́чий смак,
А кобза́рі видуму́ють св я ч е н і,
Опра́вдуючи пре́дків-розбиша́к.

Нау́ка, из невдя́чности ослі́пши,
З Нетя́мою по бра́цькі обня́лась,
И, мов п'я́ний п'яно́го ш щі́нку ві́вши,
В одній калю́жі з нею улягла́сь....

Споко́йся ж ти, душе́ мо́я убо́га!
Твоє́і не соромлю́сь наготі.
Хоть атеі́ст я, тільки ж знаю́ Бо́га,
И є́ святі у ме́не и чорті.

XVI.

КЛЮЧ РОЗУМІННЯ.

Щогла твоя преклонися, не
распустить вѣтриль, не воздвиг-
нетъ знаменія.

Исаи XXXIII, 33.

А чванитесь, що ви Польщу
Колісь завадили...
Правда ваша: Польща впала,
Та й вас роздавила.

Шевченко.

Горе вамъ законникомъ, яко
взяте ключъ разумѣнія: сами
не внидете, и входящимъ воз-
браните.

Луки XI, 52

Од Лимáну до Есмáні,
Од Волги до Вісли,
Над наро́дом бесталáнным
Ворогі навісли.

Ворогі... Хто ж нам не ворог,
И хто на́ші друзі
С того ча́су, як ми кри́лись
У Великім Лу́зі?

Вóрог Тўрчин и Татáрин,
Вóрог Лях и Нíмець,
И Москáль, що на́шу сла́ву
Оберну́в у нíвець.

И пога́не й христия́не,
Жи́ди й като́лики —
Всю́ди на́ша ворожне́та,
Як е́ сві́т вели́кий.

И в чу́жій землі́ и до́ма
Кóжне з нас глузу́є,
Заіда́є наш насу́шний,
Серед нас пану́є.

Хоть ні́кого ми не лю́бим,
Та ба́! щó робі́ти?
Му́симо всі́м заво́локам,
Ба й катáм годі́ти.

И чу́жі ми чужени́ці
В рідній Украї́ні,
Як пташи́на без гніздéчка
На німі́й руї́ні. . . .

*

*

*

Ой чом же се, бра́тте, чом воно́ так стало́сь,
Що край ми ширóкий, любий осяглі́,
Та в спáдку нево́ля нам одна́ достáлась,
А на́ше надба́нне чужакі́ взяли́?

Ми ж колись хвалились перед королями,
Що від нас и Турчин, и весь світ дріжить!
А тепер Москаль нас голими руками,
Мов п'яниць мизерних, за чуба держить.

Марна наша слава, підле величання!
Прокляттє небесне впало на той Шлях,
На Давній Козацький, де гетьманування
Втратив над козацтвом гордий, пішний Лях:

Дніпро висихає, песком засипає
Зеркало широке предківських церков,
Де п'яне гультайство триста літ співає
Про своє хижацтво, про руїну й кров.

Не мечем було нам Польщу воювати:
Розумом, талантом, словом тим святим,
Предковичнім скарбом, що в нас ні одняти,
Ні вкрасти не вдасця деспотам тупим.

Чи в Ляха ж для слова не було свободи,
Або для таланта людзкості, любові?
Розуму ó Русіна й ізуїт не вшкóдив,
Коли він не зникнув посеред Москві.

Хто мечем воїє, од мечá и згіне:
Праведний завіт сей, сей спасенний луч,
Втаїли віт тебе, утікацький сїне,
Ті, що в тебе вкрали розуміння ключ.

Самі не ввійшовши, іншим воспретіли,
Ввійти у спасінний гуманізма храм,
И пекельну злобу в душах загнітили,
На лихо Ляхові, Рूसі й Москалям.

XVII.

ГИМН ЕДИНОМУ ЦАРЄВІ.

Онъ между нами жилъ
Средь племени ему чужого; злобы
Въ душѣ своей къ намъ не питалъ онъ; мы
Его любили. . . .

Пушкинъ.

Ти наш, дарма що між боїр кудластих
На світ родівсь, як між ведмедів дїких.
Бес тебе нам прийшлось би всім пропасти,
Бес подвигів и праць твоїх великих.

Ми „праведним царем“ тебе прозвали
Ще аж тогді, як наші людодї
З Мазепою та Шведом накладали,
Не чуючи Полтавської побїди.

Коли поші хоть в тїм не помилились,
Що всі святї та праведнї дїші
На небесах рядочками осїлись
И простягли до нас носї та ўші,

То певно й там, де вже ані печáli
Не відають, мовляв, ні воздыхання,
Вони тебе старшим своїм обрали,
Щоб ти впиняв попівське глумування:

Що до небес драбіну приставляють
Из молитов та приносів нечистих,
И в Божий рай паливод посилають,
Старих блудниць та йноків басистих.

Молю ж тебе, зопхні з небес драбіну,
Щоб сторчакá летіли головáми
На тих святóш, що збóвтали Україну
У рóзбóвток своїми молитвáми.

Патроне наш, заступнику небесний!
Одкрій нам пúть в висóкі високóсті,
Справдешний пúть, щоб грішний люд, та чесний,
Навідувався до тебе с пéкла в гóсті.

Тоді з небес нам рóзум возсияє
Замісь тих хмар, що стéлюця тумáном,
И грішний мир святіх тих роспізнає,
Що на землі живúть самим обмáном.

Не рóзбóвтком, йцём здоровим бóде
Замóлена, затóркана Україна;
Настáнуть в ній твогó покрóю лóде,
И випаде у тебе з рук дубіна.

На небесах твій дух возвеселіцця,
Ввесь Рúський Світ, мов сóнце, осияє,

И сла́вная Оле́гова сто́лиця
Премудро́го Пётре́нка привітае.

И соверши́ть над не́ю він креще́нне,
Креще́нне ду́хом пра́вди и свободи́,
И ввійду́ть з не́ю в прия́зне о́бще́нне
Просла́влені культу́рою наро́ди.

XVIII.

ГИМН ЕДИНІЙ ЦАРИЦІ.

Какъ ночью звѣздъ слезя по небу протяженна,
Дѣяній вашихъ цѣпь въ потомствѣ възлестить.
Державинъ.

„Великий світ“, царице наша рідна!
Погас еси, и тьма наш мир окріла:
Сліпуюмо, сліпоти челядь бідна!
Прибóркано усім орляткам кріла.

Старі орлі давнó порозлітались:
Прива́див їх Парна́с, або Валгáла;
На йграшку дитворі ми зоста́лись,
Дрібно́ті, що після тебе настáла.

„Великий світ“! ти справді світ великий
У фо́кусі зібрала коло себе́,
Дарма́ що вік, роспу́щений и дїкий.
Свою́ печатъ накла́дував на тебе́.

Ми грішимó тепér не так ширóко,
И слáвиці своїй нічím не вшкóдим:
Не зúздрить нас чужé на вчýнку óко;
Тихéсенько, мов кошеня́тка, хóдим.

Та фóкус наш промíння не збiра́є:
Бо всю́ди тьма и мóрок поголóвний;
Рабí есьмó, и ра́бськи забавля́є
Наш ум язýк письмéнників злослóвний.

Мов кажанí о пiвночi вжахну́лись,
Протóпласти гидкi чортiв крилатих,
На сáево твоé вони метну́лись
И в золотi твоi вчепiлись шáти.

Не дiвлячись, де чóрне и де бiле,
Тебé кругóm ся пóтвар сплямува́ла;
Що знищи́ла еси́ гнiздó осiне,
„Вовчи́цею голо́дною“ звивáла.

„Вовчи́цею“ для людoдiв клáтих
И „вóрогом“ для кровопiйцiв лiду
Була́ еси́: се бóде пам'ятáти
Культóрний мир до вiку и до сýду.

Розбóями й руiною несiту
Гадю́ку за Порóгами ти вбiла,
И гóлову ехiдно ядовiту
Залiзною п'ятю́ роздавiла.

Хвалá ж тобi за зло для злих, царiце,
И за дóбро для дóбрих та спасéнных!
Хвалá, нау́ки любомúдра жри́це,
Прорóчице времéн благословéнных!

XIX.

ДО ШЕВЧЕНКА.

O pieśni gminna! ty stoisz na straży
Narodowego pamiątek kościoła,
Z archanielskimi skrzydłami i głosem
Ty czasem miewasz i broń archanioła.

Mickiewicz.

Тарасе, спогадай, як ти за нами
Хотів летіть у віреї по морозу,*)
Де вольна маїти з вольними синами
И дочками пахучу щипле розу,

Любоби цвіт, знаменуванне міле
Блаженного життя на високостях,
Лестивий цвіт, як щастє легкокриле,
Як сні про вірну дружбу в молодостях.

Втішаюцця, свободою щасливі;
Блищать над ними небеса́ бесхмарні;
Сіяють у сріблі та в золоті ніви;
Понад пашнею китяхі янтарні.

*) Зімою нещасливого року 1847го.

Знудівшися життём своїм мертвецьким,
Жадали ми у віреї полетіти,
Де мёртвий ка́мінь під різце́м мисте́цьким
Встає живий, щоб віковично жити ;

—
Де полотно пензлёване співає
Оча́м про всі дива́ красі таёмні,
И ви́шщу ліпоту́ небес явля́є,
И та́рара страши́лица підзе́мні ;

—
Де нас музі́ка до небес возно́сить
И хо́ри а́нгельські да́є нам чу́ти...
Восхи́щене серде́нько сме́рти про́сить —
На кри́лах у Гармо́нії засну́ти.

—
Мій рідний бра́те, перед на́ми мо́ре
Всесві́тнєї нау́ки одкрива́лось :
Втопи́ли б ми у нім нево́лі го́ре
И в воскреше́ннє свобо́ди обмива́лись.

—
Втопи́ли б ми в тім мо́рі всю мо́року,
Яка́ нам з ма́лку го́лови мо́рочить,
И та́гне нас од За́ходу к Восто́ку,
И азія́цтво вічне нам проро́чить.

—
Лиха́ нам до́ля, бра́те, не суди́ла
Свої́ сніги́ на ро́зи проми́няти,
И ду́шу, що нево́ля прида́вила,
В сцілю́щих ну́ртах во́лі обно́вляти.

—
За на́ми те́мрява півно́чня вгна́лась,
У всеору́жжі де́споцтва сліпо́го,

И люба мрія, як мираж распалась
Від подиху москóвства нависно́го.

Ще не було Овідія й не буде,
Яким ти ставсь над мёртвенним Ара́лом :
Таких пекельних нот не чу́ли лю́де,
Які на серці в тебе звірство бра́ло.

Ти де́сять літ з душе́ю розлучався,
Співа́в, мов соловей в кошечих ла́пах,
Живий твій розум скристаллізува́вся,
Твій дух поник на каторжних ета́пах

Заголосіли по тобі Харіти,
И Україну сонну розбуділи,
Устала ма́ти : „Діти мої, діти !
Тепер на віки ми посиротіли.

„Ой лелечко, мій дрібязок убо́гий !
Москва 'о вас бу́де потира́ти ру́ки ;
Поста́вить о́чі проти вас, як ро́ги ;
Чо́го не знав дід, зна́тимуть уну́ки“.

„Ні“ ! обізва́вся знад Дніпра́, кобза́рю,
„Світ не побачить Ба́тия новóго.
Пере́пят вста́не на тебе́, Моска́лю,
Мо́є святе́, мо́є проро́че сло́во.

„О сло́во рідне ! ти стоїш на ча́ті
Предковіко́вих па́мяток святіні,
В ясній, блискучій херувімській ша́ті,
Як меч огненний, в на́шій Україні.

„Грішив я тяжко, яко син наро́ду
И вихова́нець о́луків пісьме́нних,
Що, в нас укра́вши, вки́нули у во́ду
Ключ розу́міння, за́думів спасе́нних.

„Та, що скува́в я меч сей обою́дний,
Тим од гніва́ Прему́дрости спасе́ся,
Воскре́сну чисти́й у вели́кдень су́дний,
И о спасе́нні лю́дзькім звеселю́ся“.

XX.

НА НЕЗÁБУДЬ РО́КУ 1847.

И уразумѣте истину, и исти-
на освободить вы.

Іоанна VIII, 33.

Не ховайте, не топчіте
Святого закона;
Не зовіте преподобним
Лютого Нерона.

Шевченко.

Скажіте нам, світільники народів
У темряві науки и природи,
Ви, що догледілись таємних ходів
Народнєї невóлі и свободи:

—
Чи нам годіцца проклинáти
Сліпого дѣмона тиснóти?
Чи мóвчки спіну підставляти,
Щоб катува́в нас до охóти?

—
Ко́лі ми вік попереділи
И, чу́ючи, що вже світа́е,

Віконце міру віччинили,
Нехай на небо позирає, —

Який пророк ветхозавітний,
Який апостол благодати,
Який Минос, мудрець всевітний,
Звелів за се в темницю брати?

Де право те, чи на Синаї,
Чи на Голгобі оглашалося,
Щоб рідне слово в ріднім краї
Розлукою з людми каралося?

Якому богові угідно
Од серця серце одривати,
И з москалями всенародно
На край Імпєрії турати?

Тобі, о боже біснуватий
В тісних, мов та неволя, штанах,
Що вчив народ марширувати
И парив у холодних банях!

Свободи ворог, ворог жінні,
Ти був великий душоубець,
Катюга розуму в оччівні,
На сході сонця мраколюбець.

Нехай раби про тебе трублять
Брехню у труби золотіі:
Іх черті в пеклі приголублять,
Порадники катюг лихіі.

Твоя сліпа и діка сіла
Була докором Катерині :
Вона кривавих злюк душіла,
А ти розвѣдив на Україні.

Коли мої уста мовчущі
Заговорили є півні серця,
Нехай в поля, луги и пущі
Моя клятьба перенесѣця,

Щоб наші вбогі недоріки
Своїх братів письменних знали,
Як часто вавилонські ріки
Вони слезами доповняли ;

Щоб знало лянкане простацтво,
Як всяка праведна слезина
Приближує свободи царство
По словесі Марії Сїна.

XXI.

ДО ПЕКЕЛЬНОГО НАПЛОДУ.

Ви отця вашого діавола есте,
и похоти отця вашого хочете
творити. Онъ челоуѣкоубійца бѣ
искони....

Іоанна VIII, 44.

Нема в вас між людьми „сердёнька дорогого“,
Ні брата, ні сестри, ні жінки, ні дітні:
Ви любите себе, себе и більш нікого,
О кодо камяне ехїдної ехїдни!

—
Ви любите себе з утіхами своїми, —
Куманне потайне з мамоною неправди,
Перешепти ночні из ницакама зліми,
За зраду блїжнёго од деспота наградї.

—
И в братї, и в сестрі, и в жінці, и в дітні
Ви любите свого хижáцтва підпомóгу;
Щоб шїроко ваш рїд осївся на Україні,
Мурўете церкві та мо́литесь Бо́гу.

Хто ви и звідкіля? хто прѣдок ваш нечїстий,
Що породїв на свѣт такú гидкú гидóту?
Чи вже ж вам праóцця создáв той дух пречїстий,
Що сóнцем рóзуму освѣчує темнóту?

Нї, прѣдок ваш сидїть в таємній преиспóдній,
Де злїсть ёго кипїть и пóломъем палає,
Кудї ввесь рїд людзькїй, в тїснóтї безисходнїй,
Герóїв правотї дарёмно послає.

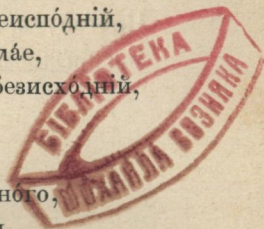
На вїк оддїлено, до дня судá страшного,
Лукáвих од святїх безóднею розлúки,
Як тёмряву густú від сїева яснóго,
Як правду від олжї, як нѣтям од наúки.

И не достúпицця нїхтó з великодúшних
В той тáртар смертянїй, що плїндруваннем дїше,
Звїдкїль до нас летáть рої панїв бездúшних,
А прáво звѣрхности сам Вельзевúл їм пїше.

Спїваємо, що смерть ужé згубїла жáло,
И трúбимо, що ад втерáв свою побїду...
Нї, наше торжество ще й дóсї не настáло,
Сошѣствїя во ад не бáчимо и слїду.

Розвѣрста день и нїч пекельная утрóба
Ригає засїв свїй на вáше брачне лóже,
И плóдицця од вас та людожѣрна злóба,
Котрóї подолїть дух бláгости не змóже.

„Осанна“! кричитѣ в душї своїй лукáвїй.
Ти, що госпóдствуеш в глїбóкїй преиспóднїй!

Гряді во тьмі до нас, пекельний царю слави,
И в нівець обертай благі діла Господні“!

Ні, темряво густá! тобі нас не окріти...
Не вічно буде лжа вязати лю́дям рúки:
Почезнуть, я́ко дим, дияволові діти:
Воскрéсне правди Бог у ся́ві нау́ки.

XXII.

ПОКУ́ТА КОЗА́ЦЬКОГО БА́ТЬКА.

Ой Богдане, Богданочку!
Якби була знала,
У колиці б придушила,
Під серцем приспала...

Шевченко.

Стою, гнету знов серце України,
Палівода страшénний, з мéді літій...
Чарне́цький! ти мене́ добу́в из домовіни,
И в по́ломъі спалив мій труп несітій.

Великий воіне! шкода твоєї праці:
Робáцтво ш чéрева мого скрізь розпо́взлося,
И, на погібель двох славя́нських на́цій,
Вампірами кривáвими взялося.

Я стався джерелом людзької злоби,
Просла́вленням ім'ям святів пекельну зраду,
Носів Мазéпу, Гóнту, Пу́гача в утрóбі,
Мутів истóрикам підєлі́шуватим правду.

Не сто́яло то́бі паскúдить рук лицáрьських...
С пере́вертнів-Ляхів знайшо́всь підлі́за кля́тий,
Що, підлизáвшись під лакéїв ца́рських,
Пора́див ім менé не та́ртару призва́ти.

З огню́ чере́з ого́нь прикли́кано ти́маху,
И се стою́, мов голо́вешка те́пла...
Нака́зано ми́ні вам завда́вати жа́ху,
Мої недóбитки, щóб стере́глися пéкла.

Служи́в магнáтам я проти́в коза́цтва слúжбу,
Султа́ну присяга́в, една́всь из Моска́лями,
Коза́цькими дítьми плати́в Орді за дру́жбу,
Моли́всь мо́цям, и ра́дивсь из ви́дьма́ми.

За се суди́лося ми́ні зорну́ти з áду,
Що́б ди́ким ва́рварам, у їх темно́ті ди́кій,
В запéкле се́рце вли́ть пекéльную одра́ду,
Культу́рникам на жа́ль и сти́д вели́кий.

Евро́по, ма́ти че́сних душ! диви́ся,
Яку́ тяжку́ нести́ поку́ту му́шу,
И за мою́ ехи́дну, хи́жу ду́шу
Перéд престо́лом пра́вди помолі́ся.

XXIII.

БОЖИЙ СУД.

Głucho wszędzie, cicho wszędzie...
Co to będzie, co to będzie?

Mickiewicz.

Про зелéні садí ,
Про пахúщі цвітí
Ми бувáло під кóбзу співаéм ;
А тепér мовчимó,
Мов сном вíчним спимó :
Нí охóти, нí глáсу не маéм.

—
Колí ж чýе від нас
Хто сумний, тíхий глас, —
В на́ших співах грíзнé щось та́цця.
Мов на крíшах сичí
Завивáють в ночí,
Мов голóсить Минéрвина пті́ця.

—
Хто когó не злюбíв,
Хто ко́му зло зробíв,
Ві́щі стру́ни на те не вважа́ють :

Мов воро́жу ходу́,
Вони чу́ють біду́,
Сéрце сýмом и жа́лем сповняють.

О, вели́кий нам жаль
И на сéрці печаль!
Тя́жко, ва́жко Вкраїна суму́е,
Що темно́ти повкі
Облягли́ двір царський,
А просві́чена пра́вда німу́е ..

Заговóрить вона́,
И до са́мого дна
Переверне́ лука́ву спорóду...
А поки́ до війни́,
Ти нам, ко́бзо, дзвони́,
Та прибли́жуй день Бо́жого сýду.

О, настане́ страшний!
И, мов дзвін́ голосний,
Заговóрить наш край велелю́дний.
Од конця́ до конця́
Стрепену́цця серця́.
И поки́нуть свій сон беспробу́дний.

Хто ко́го не злюбі́в,
Хто ко́му́ зло зробі́в,
Зрозумі́є бога́тий и вбо́гий,
И о́гнь правоті́
Осия́є хаті́,
И церкві́, и царські́ черто́ги.

XXIV.

МОЛІТВА.

Присвячена Дóкторові Пулю́еві,
на Спо́мин зóрявої Нóчи на Вкраїні в Ху́торі.

Ничто! но Ты во мнѣ сіяєшь
Величествомъ Твоихъ добротъ :
Во мнѣ Себя изображаєшь,
Какъ солнце въ малой каплѣ водъ.

Державинъ.

Всеви́шній ! я Тобі молюся,
Молеку́л ко́смоса Тво́го . . .
Де ти, хто ти, — дарémно об'ю́ся,
Ні, не збагну́ во вік се́го !

Во вік нау́ці не обня́ти
Все́го, що́ Ти созда́в еси́ . . .
Дарémно ро́зум наш крила́тий
Шука́є краю́ небесі́ !

Знемі́гшися, на ту пи́лінку
Спуска́єцця, що́ ми звемо́

Вселенною, — що на хвилинку
І в імперії рвемо.

И тут безодня животвору,
И тут премудрість бесконця...
Однаково горі и долу
Сияє світ Твогo лиця.

Молюсь, не дай міні в роспукі
Зректися розуму мого :
Нехай не гасне світ науки
В проміннях сєва Твогo.

Нехай мій дух, в земній юдолі,
Не зніжуецця до звірат ;
С Твоєї пресвятої волі,
Нехай во віки буде свят !

XXV.

Э П Ї Л О Г.

Сей же есть судъ, яко свѣтъ
пріиде въ міръ, и возлюбѣша че-
ловѣцы паче тму, неже свѣтъ :
бѣша бо ихъ дѣла зла. Всякъ бо
дѣлаѣй зла, ненавидѣтъ свѣта
и не приходитъ къ свѣту, да не
обличатся дѣла его, яко лукава
суть.

Иоанна III, 19, 20.

Так мѹза хуторнѹ незнана,
Во імя Бѹга всеблагѹго,
И до Ляхѹ озвѹалась пѹна,
И до слугѹ іго лихѹго,

И до тогѹ, хто сѣту лѹпу
Ссав у берлѹзі сѹтнѹ рѹкѹв,
Хто проклинав свѹтѹго пѹпу
Серѣд своѹх свѹтѹх прорѹкѹв,

Котрѹ „Антѹхрѹста“ цурѹлись,
Свогѹ сопѣрника в обмѹні,

И лўчче дѣмона вмудрѣлись
Держать хрищений мир в тумані.

Браті! забудьмо давні чварі
Та засвітимо світло вкупі,
Щоб хижакі не пирували,
Як звір в ночі на людзьким трупі.

У них одна пекельна рада,
Дарма що, рвучи нас, гризўця:
Щоб не довідалась громада,
Звідкіль їх ласощі берўця;

Щоб не обўрилась темнота,
Засліплені розкрівши очі:
Чого на мир така тіснота
И тьма у день, мов серед ночі.

Шкодá мечѣм нам воювати:
Бо дїка сила сїлу дїку
Ехїдно стáne викликати
Серед торжѣственного крику

За віру, за царя й Россію,
Аж пѣки знов на сѣтню рѣків
Запрѣ в ярмо народу шїю,
Помўчивши єго прорѣків.

Ні, світла, світла, бїльш нічого!
Сим вїзволим сліпого брата:
Не бѣде суесловить Бѣга,
Не стáne вихвалїти ката.

ЗАЗИВНИЙ ЛИСТ

до Української Інтеллігенції.

Духа не угашайте.

Апостоль Павель.

Живий живе гадає.

Пословиця.

Der freie Mensch denkt an nichts weniger als an den Tod, und freie Weisheit ist nicht ein Nachsinnen über das Sterben, sondern über das Leben. . . . Man muss die Handlungen der Menschen weder beklagen, noch belachen, sondern begreifen.

Spinoza.

I.

Як панувала колись Польща, нашим прѣдкам здавалося, ніби Русь від Карпат аж до Путівля єсть неділіма часть Рѣчи Посполітої Польскої, и ніби-то, не державшись из Ляхом за рўки, не можна Русїнові пробувати на світі.

Щіро прихилились наші прѣдки до Ляхів, щіро аж нѣтто. Найповажніші домї в Червоній Русї, на По-

кутті, на Подолі, на Волині и Білорущині и по обидва боки Дніпра на Україні — нехтували навіть стару віру крещенку, щоб не різнитись ні в чім не польськими паніами. Приподоблюючись до приятелів Ляхів, робились римськими католиками, кальвінцями, лютеранами, новокрещенцями, ариями. Черес приятельство с паніами Ляхами, руська інтелігенція стала польською. Рідна мова, мова великих предків, пішла в неї у занедбанне. Писали и розмовляли у поважних бесідах по польськи, и хіба тільки лаялись по руськи. Оттак-то самохіть полячилась наша вельможна, гоноровита Русь, позираючи чужім оком на шляхту ніжчу, як и на всяку іншу руську дрібноту.

Тим часом рушчина жила своїм природнім життєм у руському простолюдді, и давала ознаку своєї самобутности незліченними піснями, що дивують етнографу своєю красою и сілою. Та, цвітучі собі и діко буюючи, не робила рушчина прокресу, — не робила черес те, що не мала путя перед собою, ані чести й поваги за собою. У церковні шкóли її не прийнято; с церковної амбони нею не говорено; судовé писарство її нехтувало; розмова про ширóку світову жизнь и політику її цуралась; друкована словесність нею погóрджувала. Всюди панувала абó мёртва мова, котру викохано штучно по старосвіцьких чернечих писарнях, абó ж та польщизна, котру прийнято в нас між людми поважними и для громадського життя, и для розмови в рідних сёмгах.

Се ж усе сталося тим, що й наші руські пані, и наші руські „владіки“, звичайно крєвні тих же панів, не виробили прósвіти в своїм народі, и поривали очі на чужу. Над шкóлою, над церковною амбóною, над судовою трибуною и над літературою царював той же перед-

суд, що й над самим побутом руським. Варязька Русь так стерялась у татарському ярмі, а по Татарах у перелюбках з Литвою та з Ляхвою, що їй здавалось, ніби тільки й світу, що в польському вікні.

Правда, що в польське вікно свobodно ринув світ гуманізма звідусіль, де його ще не пригашували давнішні просвітители Європи. Та приплатилась наша Русь вельми дорого за те, що позирала на європейську культуру у чуже, а не в своє власне вікно. Наслідком обрatanня с панами Ляхами було те, що, як розбуялась у Польській Речі Посполитій соціальна уеобиця під кінець XVIго століття, — руське церковне поспільство зреклось єдності з руською церковною аристократією, а під його ревнивим надихом занедбане культурниками поспільство мирське стало взивати Ляхами не тільки руських латинців и прозелітів чесько-німецького нововіретва, да и таких панів, що мурували йому церкви, споруджували монастирі, підпірали своєю повагою церковні брацтва и, держачись из диссидентами за руки, стояли на сеймах опіром против політичної системи єдності віри в Польщі.

Сим робом соціальні уеобиці в Речі Посполитій Польській прийняли зловіщу назву боротьби козаків из Ляхами, дарма що козаки боролись из вельможними представителями Русі, Острозькими, Вишневецькими, Сангушками, Четвертинськими, Корецькими и т. д. и т. д.

У цій погібельній для обох націй боротьбі, руських панів піддержали польські пані, а руських козаків — пані москóвські, думні люде царя Алексія Михайловича. И сим-то дивним судом вворуженої сили, древня варягоруська аристократія втеряла територію, котру осягла була правом оборони від хижого азіяцтва. От як страшенно приплатились наші вельможні прэдки за те, що

не вхопили своєї національної тропи, що не второпали єдиности своєї в рідних традиціях и в рідному слові з Руссю простолюдною.

II.

Занедбана своїми церкóвними и мирськими панáми рушчина зостáвила багáто свогó самоцвiту в польській словесности и, прийнявши в себе доволі польщизни, перейшла під москóвське пануванне такою ж просторiкою, якою була й під польским. Після Великої Руїни, що звiвечила всю роботу європéйської культури на обóх берегах Дніпра, — під захистом мiцної своєю суцiльностю Москви, по залiднених наново городищах и селищах постáла так звána по письменськi Малá Россiя, а по рóднiму Україна.

Тут изнов глiбоко закоренилась и буйно проросла та самоцвiтна мóва, котру, за панування Польщи, не вважав за велику рiч нiхтó: нi королiвська рада, нi панськi сейми, нi схолястiчня тогочасня интелiкгiнцiя, як польска, так и наша руська. Розлилась вона далéко поза край України обóх бóків Дніпра, сягонула аж у Курщину и Ворóнищину, аж до Вóлги, Дону, Кубáни. И такий рóзлив просторiкуватоi, занедбаноi висóкими властiями и не запомóженоi печáтним слóвом рушчинi про рокував iй новий процвiт, нову красу и силу.

Справдi, куди нi занóсилась наша весéла абó смутна пiсня, наша повáжна думá абó жартовлiва прiспiвка, всiди по великому Руському Свiтовi слухано ii з уподóбою и перéймано залюбки. У великих дiвкiв царя Петра

Першого, за трапезою дзвонили в кобзу и співали сліпі козаки, а при дворі царіці Анни Івановни в царському штаті знаходимо кобзаря українського. Тільки ж бо наші пані, що постали на Україні з нових народніх дуків, дбали не про те, як би рідну мову підняти до научної чи хоть громадянської поваги, а про те, як би приподобитись до своїх приятелів, панів московських.

Тоді ще було рано давати вагу такому ділу, як простолюдне слово, випечатане найкращчою печаттю своєю по сільських піснях. Наш тільки вік знає, чого стоїть сей орган національного самоцуття. Так само, як за панування польського нехтувано рідною мовою задля мови приятелів Ляхів, так само нехтувано нею вдруге задля мови московського панства, помазаного чужоземщиною. З ним бо наші пані своячилися и единилися; з ним у царській службі и в придворних церемоніях товаришували; до московських дуків, яко людєй могучих, лестились; до їх моди и до їх звичаїв приспособлювались.

Через такую похіпливість, опадав у купі с пустощівом и найкращчий цвіт нашого народу. Столічня примана тягла до себе українських дуків, мов би яким магнітом. Колиб московське панство ходило не до „православної“ церкви, а до католицького костела чи до протестанського збору, — не подивилась би наша аристократія на стародавні руські церкви свої, и певно, ради нового добродія свого, Москаля, стала би чужовірною.

Сим робом, наслідде незананої старосвіччини, наша кохана мова, зосталась упослідженою вдруге. Держались бо в нас її по Україні тільки знехтувані століцями доматорі, люде малі науки, узенького кругозору, панкі, підпанкі, полупанкі, міщане, козаки та посполита чернь, хлібороби. Уся ж інтелікгенція, все що плялось на

світові високості, усé багáте, пишне, вельмóжне, усé освéчене якою Бог послáв наукою, прихилáлись рóзумом и сёрцем до великорушчинí.

Як бáчимо, стáлось из нáми те ж самé під москóвським панувáнням, щó булó під польським. Самохíть нáшi мирьскi и духóвнi панi, глáви поспáльства, зрекáлися рiдноi рушчинi своéi. Старi перéсуди на корiсть мóви госудáрнeй и тогочáсна байдúжiсть про закóни природи в жiзнi нáцiй робiли те, щó нiхтó и не догáдувавсь, якiй великий скáрб лишáли в простолúднiй мáссi тi нáшi лúде, щó п'ялись на „россiйський Геликóн“ абó поучáли с церкóвної амбóни рiдних брáтiв чужóю мóвою. Так сáмо, як и в поеднáннi с Пóльщею, нiкому булó в нас запровáдити нарóдню мóву в шкóлу, нiкому звестi на церкóвню амбóну, нiкому посадiти ii на судовiй трибúнi. Сорóмились рóзмовляти нею серéд людéй великосвiтнiх; погорджували тисячолiтнiм прéдкiвським слóвом у печáтнях.

III.

Так нáшi востóчнi сусiде, самóю перевагою влáсти, сили, достáтку, позбáвили нас, у свою чéргу, нацiонáльного верховiття, и впоелiдили той елемéнт нацiонáльної жiзнi, котрiй у людéй наукових уважáецця за найпéрший. Не рóблячи нам нiякого насiльства, вони вiчеркнули нас из кнiги живiх нáцiй, а дáвню нáшу нацiонáльну давнинú присвоiли собi, яко рiч, про котрú, за нáшим мовчáнням, нiхтó iнший не озивáвся.

Булі ми до́вго на́че ме́ртві, бу́лі нерухо́мі в ле-таргічному сні ро́ків не півтора́ста по́слі то́го, як наш Богда́н запро́дав нас ра́зом у дво́е рук, а єго́ alter ego хоті́в запро́дати ще и в тре́йті. Не се́го ле́таргу про-бу́дила нас рідна мо́ва, як то пра́вду сказа́в вели-кий Лях :

....dźwięk mowy rodzinnej mię osuci.

По я́комусь таємни́чому зако́ну воскресе́ня за-ме́рших наро́дностей, у Полта́вщині, у Ха́рківщині и, як ба́чимо, на́віть у Черні́говщині, мов на ті́й ко́бзі струна́ до струні, озва́лись оди́н по одному́ лю́де чужі й дале́кі між се́бе, и, без ли́шніх ора́цій, провозгласи́ли нову́ на́цію між на́ціями, во і́мя рідного сло́ва и самоста́йне́го світо́гляду.

Вели́ке се ді́ло розпо́чав просто́душно, без особли́вого за́думу, Котляре́вський, и розпо́чав так радика́льно, мов соціа́льний реформа́тор. Поста́гував з Олі́мпу бо́гів и бо́гінь с полу́бога́ми, а з висо́ких поста́ментів поспу-ска́в на долі́вку широ́косла́вних геро́ів, що можновла́дці бра́ли собі́ за взір, и все те олімпі́йське та боготво́рене по вели́ких міста́х па́нство поверну́в у мужи́цьку просто́ту. Зъ уподо́бою прийма́ли письме́нні лю́де „перелице́-вану Ене́иду“ вели́чне́го Римля́нина : бо побачи́ли в ній сво́є поспі́льство, побачи́ли, хоть и з ви́вороту, та все ж такі́ не сліпу́ючи так, як сліпува́ли, захи́лившись за чу-жомо́вні кни́жкі.

Сам Котляре́вський не знав до́бре, що́ він тво́рить. Він покора́всь недові́домому вели́нню наро́дне́го ду́ха; був тільки знара́ддем украї́нського світо́гляду. Чу́ючи ж, по свої́й поэ́тичній приро́ді, що сміхотво́рна „Ене́ида“ торк-ну́ла не ве́і стру́ни в душі́ у земля́ків, змалюва́в Ко-тляре́вський житте́ наро́дне идиллі́чно вт. свої́й опере́тті

„Наталка Полтавка“. Тут уже критика вбачає начерк літератури поважнішої.

Не хутко спроможецця яка б ні була початкова громада на змалювання себе писаним словом. Се бо вже висока стадія розумової культури. Нашим оццям здавалось порожньою забавкою те, що написав Котляревський. Умер він у своїй рідній Полтаві, а з ним наче загинула и його проба пера серед неспокою життя громадсько-го. От же з малої и одрубаної собі речі судилось народитись такому, що зрослося из нашою долею на віки, чого не мусимо забути, чого не занепасти ні панський эгоїзм, ні государня політика: народилась українська література.

IV.

Література ся стала демократнєю не тільки по волі, а такі й по неволі. Появилась вона на Божий світ не до панської вподоби, а до вподоби и науки тих, котрі не бажать, щоб темні браті ім служили, а бажать самі темним братам послужити.

Прямуючи до такої меті робом великого Учителя, літературні робітники наші не щадили ні своїх сил, ні своїх достатків, аби посіяти серед народнєї темноти и бідоги таких проповідників науки, котрі, при нагоді, могли не приниженої до землі маси викликати до свого гурту природних, рукою Божою засіяних „чад премудрости“, и вкупи з ними утворити націю самочутну, саморозуміючу, на своїй дорозі видіючу, про свою будущину дбайливу.

Не шкодив сей великий задум нікому, опріч тих,

що вважають мир за знарядде свого еґоїзму, — опріч тих, що, доп'явшись до високих титулів та великих гонорів, забезпечують долю свою діточкам своїм и діточкам діточок своїх яким би то ні було робом. Не то що не шкодив нічому и нікому, а приспор'яв великому Р'уському Світові велику б'удущину. Ним бо м'алося, на підмогу спільному доброб'утові, відвигнути з народнєї з'алежи животворню сілу, котра теп'ер иен'є собі нім'уючи, сліп'уючи, бід'уючи або гайн'уючи.

От же знайшлися в Росії такі правителі, що позир'али скрива на этнографічну Україну, роспрост'ерту широко серед Р'уського Світу, ніби вона своєю м'овою р'обить якийся перекір царському господарюванню. Ст'али єі люде, єі політичні homunculi, міркувати, яким би р'обом зупиніти р'осцвіт української м'ови, и привелі царське правительство до неможливого діла — до угашен'ня д'уха.

Тут починаецця нова п'овість про избиенне млад'енців...

Було в Росії такє, що букварі и початкові шкільні книжечкі дозволялось печ'атати по жм'удзькі, по самоїдзькі, по тунг'узькі, тільки заборонено по українські.

Було такє, що збір'ати грош'ові жертви м'ожна було на вс'яку учту и на вс'яку світову пустоту; постав тільки заказ Українцям склад'атись хоть по вдовиніі л'епті на наукову запом'огу землякам своїм.

Було такє, що не боронено видавати вс'які кгаз'ети и журн'али людям пор'ожнім, ради редакторської наживи з людзького недосв'іду и легкод'умства; українським же народол'обцям заборон'яли сповіщ'ати рідний край про все, чим би осв'ітілась єго т'емрява.

Було такé, що Бóже слóво перекладавалось и зиряньською и комлицькою мóвою, тилько невильно було перекладувати ёго мóвою українською.

Постало наконéць ужé й такé, що навіть у повістях, писаних великорущчиною, цензура поправляла и в ба там, де в рукописі стояло хата; вписувала барин там, де автор писав пан. и т. д.; а коли чума́к заспівáе в автора:

„Пропів воли́, пропів вози́,
Пропів я́рма и занóзи“,

то цензура вичеркувала чума́цьке співа́ннє, я́ко українське.*)

V.

Як нам назвати ту бéзліч усяких мук, що в нас приймали мученики й мучениці за своé рідне слóво? Чи то була римська Неронівщина, чи гишпанська Торквемáдовщина? Чи то була дальновидна правительствена му́дрість, що знайде собі оправданнє у віках грядущих; чи то була така необачність, що скритику́е її й малá дитина?

*) Знаменитий декрét про українщину стався 18 мая 1876 року. До цієї дати, у „Газеті Гатцука“ надруковано половину мого оповідання про український побут, и дозволено в ній панові зватися паном, хати хатою и т. д. У другій же половині того ж самого оповідання цензор звелів редакторові печатати вже барин, изба и т. д., и не дозволив чума́кам співати про воли́, вози́, про я́рма и занóзи.

Як її ні називаймо, а підлягати їй, мов бессловесні звірята, не мусимо. Бо коли ми дивуємось, як се наші предки так необачно збігли піною с кипучої української життя, то нехай же хоть нас наші потімки не докорюють марним шумуванням.

Тільки легкодухам здається, що наша сила ніщо супротив тієї сили, котра ріне на нас из високостів гоусдърнєї вла́сти, мов яка Ніакгара, грімлячі, крушачи, сліплючи и туманячи. Аж два царювання сплямовано вже гашенням нашого дұха. И хибá ж єго вгашено? Хибá ж ми злились ув одну націю ис „правосла́вним“ Моско́вським ца́рством? Не тільки не злились, а ста́ли від нєго, черес те насильство, ще дáльше, ніж бу́ли ко́лись від По́льського като́лицького коро́лєства.

Черес те насильство и тиранство, ми тільки зрозуміли розумом и побачили очима, скільки ми втратили неоплатимої сили, піддобрючись Моска́лєві.

Ми вже не маємо своїх церкóвних ієра́рхів. За́для гоусдърнєї моско́вської політики, вони́ нас изра́дили так са́мо, як изра́дили ко́лись за́для політики по́льської.

Не маємо вже и своїх санóвників: бо й сї відбігли нас тим же ро́бом, що й наші Остро́зькі, Вишневе́цькі и т. д.

Не маємо ні свогó украї́нського трибуна́лу, ані свогó звича́євого пра́ва.

Не маємо ні тако́ї це́рки, котра́ підляга́ла ó суду́ грома́дзької со́вісти, ні тако́ї шко́ли, котра́ вихóвувала ó наших дітє́й згідно з дұхом на́ції.

Не маємо на́віть рідної прє́сси, котра́ ó не да́вала на́ціональній мо́ві ми́ршавіти під на́пливом чужо́ї, и освє́жала ó дұха наро́днєго серед на́шого безго́лівья.

Одно тільки наше зосталося при нас — живе українське слово. И тому задекретовано згинути. Побаліають, мовляли, ще тріхи сим жаркгоном хлібороби, зійде він тільки на те, щоб розмовляти про вози, волі, ярма пуги, налігачі, и, не опёрте ні об церкву, ні об школу и пресеу, знікне собі, мов той недорід, що ёму не судилося й на світі жити...

VI.

От же вонó не знікне вже черес те самé, що ёго тиснуть и гонять. Наше слово загартоване в устах Олégів, Святослávів, Володímерів ищé тогді, як Москва й не наклóнулась. Загартувáli ми ёго и в устах того рíцарства, до котрого слáлась из завівами вся Еврóпа, воюючи з взогáми віри Христо́вої абó свободи релігійної.

То ж вонó служило в боротьбі сїли мýскульної з мýскульною. Тепér наступів для нёго час боротьби дýха з дýхом. Як ні впосліджують нас ті люде, що озиваюцца представітелями Москві, а мýсять признáтись, що український дух виступив на своє діло жїзні героїчно.

Москóвське цáрство давнó вже почало звáтись Все-россійським. Двáдесять язїків, за прїводом Наполеона, розбілось об ёго потугу. Истóрия ёго діяній стála печáтатись десятками томів, голосніх, мов горлаті гармáти. Пишаючись перевагою над боєвіми сїлами Сходу и Зáходу, москóвський самодérжець став зупиніти політичні бұри в Еврóпі, мов той Нептун у Виргїлія, одним погукком: Quos ego! А москóвська мóва обрїла для себе та-

кий невмірущий орган, як поет Пушкін. Величня зроби́лась Москва́ не однією стихійною сілою. Здавалося би, нам подобало втонути у тому́ величчі, зникнути в блискавичному сяєві всеросійської слави, стопитись ув одін метал із Москвою́ серед страшénного огню, котрім вона́ пали́ла зéмлю и во́ду, перекува́тись у щось неодмінне во віки під залізним ціпом тієї ба́би ягі, що в на́шій ка́зці кує москалі́в на мідяно́му току́, покрепля́ючи сі́лу решéтами картéчи.

Москва́ віросла якимся дівом перед очима в Исто́риі. Про нас, що допомі́ли їй зні́тись од землі аж під не́бо, ніхто́ й не зга́дував, прославля́ючи її царі́в та геро́ів. Нас мов би ніко́ли не було́ й на світі...

Аж ось, са́ме піт ту вели́ку го́дину, як засія́ла по́вним світом невміру́ща сла́ва Пушкіна, найкра́ща сла́ва, яко́ю мо́же велича́тись на́ція, — у нас на Укра́їні, се́ред забу́тих степові́х могі́л, мужи́цька мо́ва підня́лась із нечéвля до високóсти всенарóдного жалю́, плачу́, підня́лась до погóрджуванн́я вели́кою горді́нею и до погро́жуванн́я вели́кій поту́зі.

То пра́вда, що в нові́х кобза́рських спі́вах було́ бага́цько сліпо́го бу́яннн́я, як и в геро́йських по́двигах тих варя́гів, що руйнува́ли Болга́рщину и Византію, — як и в гайдама́цькім завзя́тті тих козакі́в, що розбива́ли по Чóрному мо́рі христия́нське купéцтво заодно́ з бесурме́нським, а до́ма плідрува́ли ру́ські свої́ городі́ тата́рським рóбом. Ті́лько ж бо славя́нська интеллі́кгенція́ не занедба́ла піснотво́рне́го кге́ннн́я через ё́го недóсвід. Ши́роко від Петербу́рга до се́рбського Білгра́да, а від се́рбського Білгра́да до че́ської Пра́ги розли́лась на́ша нова́ пісня, и на́віть чу́жомовн́я Евра́па довідува́лась через пе-

рєклади, у чому сила неторканих ще струн української кобзи.

Сила була в пророкуванні новіи боротьби, боротьби за народне право вже не мечем и огнем, а духом и правдою. Заговорило понад Дніпром німе камінне; озвались гóлосно бур'янувати городища, и все живе почуло, що гаряча прєдківська кров кипіла и бушувала не даремно.

Вхоплено й замчано кобзаря на край світу, між азійську дічу; придавлено єго й примучено на тілі, ослаблено єго й скалічено на дусі; а голосна пісня єго черес те ще поголоснішала на ширóкому світі. Усе недодумане и недосвідоме з неї почезло; зосталося тільки саме сяєво...

Так у великих проповідників людзької віри, чи вони сходили з громохмарної гори у юдоль повсяденщини, чи з'являлись посеред степової рівняви з блискучими своїми снами и таємничими привівами, нікне марою те, чим вони рівня приземкуватим людям, и сяє невгасимим во віки світлом те, чим вони вишчі над похілу до землі людзьку природу. Так наслідде прєдківської слави чистиця в непроглядних століттях, мов у водах мовчязної Лєти, и застаєця нам від неї саме героїство духа, що підіймає серце на благодатні задуми и на великі подвиги.

VII.

Оце ж не сумуймо про мизєрну долю нашого Українського народу; не журимось про те сиріцтво, у якому зостававсь и застаєця він бес первоцвіту свого громадян-

ства и своєї дрєвнєї цєркви. Знїючи з историчнєго до-свїду, як уставали нації, повєржені незгодою або дїкою сїлою в прах, уповїймо дїхом бодрим, що в нашії давнині затаїлася сїла невмїруща, и що ми тїєю сїлою дїдемо колїсь до того зросту, який сама природа нам на родї написала.

Не загїне те слово, що дало животворящу запомогу аж двом літературам. Велике воно по своїй природі; а велике слово свїдкє про величчє того народу, що зачав єго в глибині свого дїха.

Так, ми не малий на́рїд, дарма́ що нас не добачають наші сусїде у своїм величанні. Не малий уже́ тим, що докіль стояли ми за Польшу, під пятою в Ляха́ изви́влася Москва́; а як почали́ стояти за Москву́, стала́ тогди́ Польша́ пи́щати́ під пятою в Москаля́.

Не малий и тим, що, давши Польші и Москві архиєрїєв, вельмобж и писателїв, не пошілись ми в чужоземщину слїдом за своїми спокїшеними глївами.

Найбїльше ж величчє Української нації явне є того, що, зоставшись бес церквнєго, полїтичнєго, воїнського и наукowego передовництва, спромоглась вона́ вїдати є себе́ самобутню літературу, и затрївожила не помалу́ силомїцних єдинителїв Русї.

Памятнє бо нам слово москївського оракула: що полське повстаннє єсть ніщо́, як порівняти єго є повстаннєм літературнєї України. Там, речє, вїдпала б, мже, під лихий час, невеличка провинція від Імпєрії; а тут мужїцька мова, ставши літературнєю, роскїле Імпєрію на самїї серцевинї. Так промївила, вїщуючи про нас, москївська пїеия, и єє нам не малий прогностик, що ми, літературнєю пропагандою, утворимо собї, скїро чи нескїро, такї церквню ієрархію, котра́ величатимеця

чимсь крашчим, ніж цяцьковані мітри, и такé вельмó-жество, котрэ пишátимецця чимсь достойнйшим, ніж прэдкiвське надбáнне, и такú интеллигэнциú, котра́ бú-де розúмна малоучéним лю́дям, як батькi и матiркi роз-úмнi дiтям своїм.

Благодáтна землiя, що зродiла вже стiлько багáтого жнiва, лежiть облогóм перед нáми. Зачарóвано сей облiг ищé тогдi, як борóлись нáшi рúськi козакi з нáшими рúськими панáми, зачарóвано й зáклято: щóб на сёмú облóзи поламáвсь усякий плуг, котрiй не сам нáрiд-аборiкген собi вiкуе.

Оцé ж почалi ми ёгó кувáти, сёгó чудóвного плúга, с тогó часу, як постягáли богiв з Олiмпа, а полубогiв из мраморiяних постаментiв, та поробiли громадiнами. Дармá що нас так тiяжко тiснять и пригнiчують необáчнi госудáрники. Ми и в тiснóти и в пригнетi куемó та й куемó собi словéснi лемешi та чересла помáлу. И прiйде той час, що пахáтимемо прэдкiвське зáймище бес цен-зурного дóзволу.

А щóб росá не вибивáла нам очéй, пóки зiйде нáше сóнце, сóнце духóвної свобóди, — трéба нам, брáтте землякi, заложiти лiтературнiй кiш у вбезпéченому ви-сóкою цiвiлiзацiю мiстi.

Шкодá нам звáти Москалi дiдьком. Дiякуючи нам и за ору́жню и за морáльню пiдпомóгу, вiн хóче заглá-дити нáше облiччé серéд нарóдiв; хóче, щóб ми забúли, хто ми и якé нáше нацiонáльне прáво; хóче, щóб ми не мáли нi путi, нi чéсти, нi повáги на свiтi.

Оцé ж, проповiдуючи iстину, я́ко истóчник сво-бóди, мýсимо ходiти рóбом тих, котрiм велiкий Учi-тель рóду людзькóго наказáв: що колi гнáтимуть iх ув одному мiстi, нехáй утекáють до дрúгого. Пiвну ж бо

знайдецца в культурному світі притулок, звідкіля у всю Руську землю изійде віщання наше, на пробуд сонних и на воскресенне мёртвих.

Роспочинаю се спасенне діло книжкою, котру назвав „Хуторною Поэзією“ на ознаку того, що колиб ні в однім городі и ні в однім селі не знайшлось уже живого зерна до засеіву національної ниви, то рука Божка знайде ще ёго в хуторах, и шіроко позасіває навіть и жидівське поле на Україні, не тільки те, що підлягає нашим перевертням.

VIII.

Віставмо, міле братте, на високостях науки и літератури наше національне знамено. Не побачить на нёму плями ні одін край, опріч хіба тієї Москівщини, що слухає цькування своїх погібельних політиків, своїх сліпих книжників и фарисеів. Чистий стоятиме сей стяг у сяві гуманітарности. Не стягує він людєй на криваве діло, на гарбанне чужої прёдківщини, на топтанне під ноги чужої святині. Стягує він українську роспуджену сёмбю до наслідування прёдківського надбання — рідного слова, до наслідування правом науки и словесности.

Сим не зупиніймося, міле братте, що такє велике передвзяттє роспочинаємо малими силами. Усе велике на землі постало з малого, и все потужне з малосильного. Не зупиніймося й моральним занепадом наших Українців.

Понурились вони тепер у землю німуючи, мов ті воли підъяремні. Прийде ж той час, що вони випростаюцца, и з „німого язика“ зробляцца віщателями націо-

нальної правди. Перелічать вони себе всюди: и на рідній и на чужій землі, и по сéлах и по городáх, и по степáх и по моря́х. Прокінуцця и в столиці, що стоїть на людзькіх кісткáх, вікована с само́го заліза. Відгукнецця ними й страшенний Сібір, переміряний нашими но́гами. Заб'єцця українське се́рце на́віть и в іншого пере́вертня, мов у то́го „Ляхá Потурнака́, кліюшника кгалéрського, недовірка христя́нського“. Плодю́ща на́ша полудéнно-ру́ська землі́я. Насищáла вона́ своїми дітьми дво́е вели́ких царств, та ще й тепе́р інші з них живі в чужо́ядній утрóбі, мов той проро́к у символічному кітовім че́реві. Зве́ргне їх чужа́ націо́нальність, на про́повідь рідної, української.

До гурту ж, небожа́та, и вели́кі й малі! До гурту паненя́та з мужичáтами! До гурту рятува́ти святе́ наслідде́ — сло́во! Воно́ бо ска́рбівня на́шого ду́ха. Воно́ — вели́кий заві́т незавна́ної на́шої пре́дківщини. Воно́ — правди́ве про́рокува́нне на́шої бу́дущини.

Му́симо, любі́ землякі́, заходи́тись укúпні всі живі коло́ тієї пра́ці, що започа́ли на́ші пре́дки варя́ги й коза́кі. Вони́ робі́ли сво́є націо́нальне ді́ло бу́яючи, я́ко лю́де ві́ку те́много; а ми робі́тимем сво́є розмишля́ючи, я́ко лю́де осві́чені нау́кою; вони́ — мече́м та кула́ччем, а ми — перо́м та ла́годою. Неха́й царі́ царі́ють, а вели́кі пані́ пану́ють. Общі́ причі́ни привелі́ їх до страшно́ї перева́ги; общі́ причі́ни вка́жуть и розу́мну мі́ру їх перева́зі. Не хита́ймо висо́ких стольці́в; не зневажа́ймо и вели́ких заслуг да́вних госуда́рників. Неха́й старі́й заві́т исто́рії стої́ть перéд на́ми в свої́й пова́зі. Нові́й ві́робить и нове́ вино́, и нові́ мі́хи по виното́ках.

IX.

От на таких-то основилах треба нам працювати в тих благословенних землях, де над мислячою головою не стоить из добнею безголовий цензор, и за плечима в проповідника Христової свободи не притаївся поробителъ кат.

Усе те зле й лихе, що заподіяла нам колись нещаслива Ляхва, а тепер останніми часами необачна Москва, сталося через політичну темряву, — через те, що політика не питала дороги в науки, а наука не опиралась на єдину філософію, достойну свого імени, на філософію природовідання. Дійшовши, с проктресом кругосвітньої наукової праці, тієї правди, що бескраій и безмірний космос, у величезних и найменших творивах Божих, дає нам закон громадянського життя и розумового прямування, кладемо її в основицу нашого проповідання української національності и духовної свободи. Закінене серед чужої нам громадянщини, серед чужоплемінного и чужоїдногo натовпу, слово наше ховалося тільки по невмірущих піснях да в тайниках наших сімей, — у тайниках, недоступних політичній инспекції. Викликаємо єго тепер з останнього сховища на ширшу проторонь. Досі перепроваджено єго в нас тільки через віковичні книги Святого Письма. Наступила черга перепровадити єго через поэтичні твори великих народів и через філософію, опшєрту на природовідання науку.

Який ні єсть малій собі с початку наш видавничий захід, як ні трўдно робити на одшибі те діло, котре народи свободні роблять у себе дома; та, не маючи іншого способу проповідання нашої загнаної и забитої правди, му-

симо вважати своє видавництво — не з гóрдощів, а з гíркого жалю — и за народню шкóлу, котру́ нам заборóнено дóма, и за церкóвну амбóну, котро́ї на́ше духовéнство нам не соблю́ло и не впова́жнило.

Спогада́ймо, бра́твє, про ту го́дину бiдола́шню, як, під колотн́ечу за „духовні хлiбi“, замика́ли и пусто́шили церквi по рúських на́ших городáх, не тiлько иновiрцi, а й самi тi, що називáлись „благочестiвими“ владика́ми. Занéдбане, а часом и роспúджене поспiльство вихóдило тогдi в по́ле и під чiстим нéбом слúхало церкóвнiй на́уки, на яку спромагáлись убо́гi и гонiмi благовiствува́телi. Ми живемо́ під однаковим гонiтельством. Ко́ли ж спасéннi дúшi, у своiй науко́вiй темно́тi, переховáли свiято вiру прéдкiв своiх, як тогдi найкраще мо́жна бу́ло ii зрозумiти, то, ма́ючи в рука́х такi мо́гущi знарiддя до проповiдання iстини, як нау́ка и лiтерату́ра, ми тим па́че возмо́жемо переховáти прéдкiвський за́віт нацiона́льної свобóди и свобóдноi совiсти.

Неха́й же на́ша си́ла в на́шiй нéмоцi соверша́еця. Неха́й з нашóго сёрця рiне та вели́ка потóга, що на́шим полéвiм благовiствува́гелям не дала́ підклонiтись під замика́телiв и пусто́шителiв святи́х церкóв. Ко́ли завзiятi лóде мечá и по́ломтъя бу́ли на́шими прéдка́ми по кипучiй кровi, то безбóязненi лóде Христо́вої пра́вди — сiль Украiнськóї землi, тiхий свiт наро́ду Украiнськóго, героi християнськóї любóви и самоотвержéння — бу́ли на́шими правдiвими прéдка́ми по невгасiмому дúховi.

Памята́ймо, рiдне бра́твє апóстольське сло́во, що поставили ми девiзом до сёго́ Зазивнóго Лiсту: Дúха не угашáйте! Не гасiмо ёго́ самi в собi; тогдi нiхто ёго́ не вгасить и в на́шому наро́довi. Неха́й на́ших га-

сїтелїв побѣе всѣгосвітній сóром, а наше знамено нехай сїяє своєю чистотою и правотою во віки.

Гірка и мов ужé безвїходна наша дóля, щó й казати! Споглянувши, який страшénний расплодївся на Україні тиск чужомóвнєго, нам ворожого пánства, якé зрадлїве сидїть у нас на апóстольских сїдалищах архирейство, и як починóвничено в нас навїть людєй науки; споглянувши на ту жмїньку людєй, котрїх мóжна у нас назвати óком, ўхом и сєрцем України, тїлько зїтхнєш, промóвивши ш Шевчєнком:

„Обїдрана сиротою

Понад Днїпром плáче. . .

Тяжко, вáжко сиротїні.

А нїхтó не бáчить, —

Тїлько вóрог, щó смїєцца“

Та нема такої безóдні, с котрої ó не вїкарабкалась нація моральною перевагою над стихїйною сїлою над сїлою незапрацєваного чєсно багáцтва и над сїлою влáсти, не оправданої философїєю природи.

Пóки щó, втїшатимемось хоть тим, щó чўемо в собї доволї силги на протєст перєд всѣгосвітнєю интеллїктєнцією за слїпє и тиранєське вбївáння нашого нацїонального дўха.

Реєстрик.

	стор.
Историчне Оповідання	7
До Кобзи	43
Рідне Слово	45
На двацяті Роковіни Великого Пóхорону	48
Слово Правди	51
Пророк	55
Псалти́рня Пса́льма	58
До старо́ї Ба́би	60
Компро́міс Ляха́м	62
До Шеко́піра	70
До рідного Наро́ду	72
Ода́ с Тара́сової Го́ри	74
Варія́ція першо́ї Даві́дової Пса́льми	77
Нові Жиди́	80
На Спо́віді	82
Ключ Розу́мня	85
Гимн еди́ному Царе́ві	89
Гимн еди́ній Цари́ці	92
До Шевче́нка	95
На Неза́будь Ро́ку 1847го	99
До пекельного На́шлodu	102
Поку́та Коза́цького Ба́тька	105
Бо́жий Суд	107
Моли́тва	109
Епі́лог	111
Зазивни́й Лист до Украї́нської Интеллі́кгенці́	113

